

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 1

SAMSUN — 1986

YEZİDİ İNANÇ VE İBADETLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet TURAN

Yezidiliğin, Yezidilerin bugün yaşadıkları bölgede, eskiden yaşayan birçok dinlerin etkisi altında kaldığı söylenmekte ve hatta onların karışımı bir din olduğu, yaşantılarından da ortaya çıkmaktadır. Örneğin; İki tanrı anlayışında (Allah-Şeytan) Zerdüştlüğü, tenâsuhu kabul ettiklerinden dolayı Sabîliğin, ölü gömme, rüya tabirleri ve dini ayinlerden dolayı Şamanizmin, Melek Tâvûş diye horoz şeklindeki putlara saygı göstermelerinden dolayı Putperestliğin, güneşi ay'ı ve yıldızları yüceltmelerinden dolayı Mecüsiliğin, şarap içmeleri ve sarhoşluk veren şeyleri helâl kabul etmelerinden dolayı Hıristiyanlığın, hayvanların kesilmesi ve beslenme ile ilgili hükümlerinden dolayı Yahudiliğin, sünnet, oruç, kurban, hac, mezarlar üzerine yazılan İslâmî yazılardan dolayı İslâmiyetin, mezhebin gizli vasfı, vecd ve birçok sûfi şeyhlere saygılarından dolayı da Sûfi-Râfızîliğin tesirinde kaldığı iddia edilmektedir¹.

A — Yezidî İnanç ve İbadetleri Hakkında Edinilen İlk Bilgiler :

Yezidî inançları hakkında ilk defa derli toplu bilgiyi Osmanlılar Devrinde Sutlan Abdülazîz zamanında 1289/1872 tarihinde öğreniyoruz. Bu zamanda «Kurra Kanunu» gereğince her taraftan Osmanlı ordusuna asker toplandığı sıralarda, Musul'un Şeyhân nahiyesinde oturan Yezidilerin, müslüman gruplar adı ile askere alınmalarına teşebbüs edildiği sırada bu çağrıya uymayanların üzerine Sultan Abdülaziz, Yezidilerin Musul ve çevresinde askerlik görevlerini yerine getirmelerini sağlamak amacı ile İstanbul'dan Albay Tahir Bey'i görevli olarak gönderince Yezidiler: «İslâm milletinin askeri ile birlikte askerlik yapmamak ve asker olmamak» için o zamanki Bağdat Valisi Vezir Rauf Faşa aracılığı ile devlet makamlarına bu isteklerini duyurmak üzere Emirlerini, Şeyhlerini, Pîrlerini ve Muhtarlarını gönderirler² Osmanlı

1) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Guérinot (M), Les Yézidis, RMM, Ağustos 1908, c. 5, s. 583; Mustafa Nuri, a.g.e, s. 17-18; Zurayk (C.K), İsmail Bey Çöl'ün el-Yezîdiyye Kadîmen ve Hadîsen, Beyrut, 1934, adlı kitabına yazdığı önsöz, s. 9.

2) Mustafa Nuri, a.g.e, s. 53-54; Abbâs el-Azzâvî, a.g.e, s. 159-160.

yönetimi ile yapılan uzun münakaşa ve pazarlıktan sonra Yezîdiler, askere alınmadıkları takdirde bedellerini tamamen ödeyeceklerine dair yazılı bir belgeyi —sözleşmeyi— (taahhütname), Arapça, Farsça ve Fransızca dillerinde düzenlenip, başkalarına yaymaları da yasaklanarak, Yezîd'lerin Emiri Hüseyin Bey, büyük nüfus sahibi iki Şeyh ve onbeş Muhtar Şeyh imzalarlar. Bu sözleşmede, neden Osmanlı ordusunda asker olmak istemedikleri hususunda Yezîdî inanç ve kurallarına dair on dört madde yer almaktadır. Bu maddeler bizlere Yezîdîlerin inanç ve esaslarını tarihte ilk defa bir yazılı belge olarak göstermektedir.

Bu maddeler ve içeriğinde ileri sürülen mazaretler şunlardır¹:

1. Kadın-erkek, büyük-küçük bütün Yezîdîler Nisan, Eylül ve Kasım ayı başından sonuna kadar yılda üç defa Melek Tâvûs'un heykelini ziyaret etmek zorundadırlar. Bu kurallara uymayan Yezîdîler kâfir sayılırlar.

2. Her Yezîdî yılda bir defa Şeyh Adî'nin türbesini 15-20 Eylül arasında ziyaret etmesi gerekir. Bu görevi yerine getirmeyen kâfir sayılır.

3. Her Yezîdî kendisini herhangi bir Müslümanın, Hıristiyanın ve Yahudinin göremeyeceği bir şekilde, güneşin doğuş tarafını, Melek Tâvûs'a karşı secde etmesi gerekir. Bunu yapmadığı takdirde kâfir olur.

4. Her Yezîdî, hergün kendisini doğru yola sevkedenin vekili olan Şeyhinin yahut Pîrinin elini öpek zorundadır. Bunu yapmadığı takdirde kâfir olur.

5. Heran için bir Yezîdînin, bir müslümanın namazda «Eûzubillahimineşşeytânirracîm» diyerek Eûzu Besmele çektiğini duyması muhtemeldir. Bunu duyan bir Yezîdînin «Hâşâ» demesi ve Eûzu Besmele çekenin öldürmesi, bunu yapmadığı takdirde kendisini öldürmesi gerekir. Bunlardan birini yapmazsa kâfir sayılır.

6. Bir Yezîdînin ölüm anında yanında uhrevî kardeşi, Şeyhi veya Pîri bulunması ve ona şu telkini yapması gerekir: «Ey Melek Tâvûs'un kulu! Melek Tâvûs'un dini üzerine öl, başka din üzerine ölme. Eğer

1) Bu yazılı belge ilk defa O.H. Parry, Six Months in a Syrian Monastery, Londra, 1895, s. 32 vd. tarafından İngilizce özetlenmiştir. Daha sonra M. Lidzbarski, Zeitschrift der deutschen Morg. Geselshoft, c. LI, 1897, s. 597 vd. Arapçası ile Almancaya tercümesini yayınlamıştır. M. Isya Joseph, American journal of Sem. Lang., c. XXV, 1908-9, s. 151 ve 244 vd. Arapça yayınlayarak İngilizceye tercüme etti. F. Nau, Recueil de Textes et de documents sur les Yézidis, ROC, c. 20, 1915-1917, s. 168-171'de Fransızcaya tercüme etmiştir.

biri gelirse sana derse ki: Sen İslâm, Hıristiyan veya Yahudi dini üzerine öl, sakın kabul etme. Mabudumuz Melek Tâvûs'dan başkasını tanıma ve tapma. Taparsan kâfir olursun».

7. Yezîdî dinine mensup herkes bereket olarak Şeyh Adî'nin türbesinden bir miktar toprak evinde bulundurup, sabahleyin ondan bir parça yemesi, ölürlen de yanında bulundurması gerekir. Bu durumu gözetmezse kâfir olur¹.

8. Bir Yezîdînin orucunu başka bir yerde değilde kendi mahalinde tutması gerekir. Çünkü hergün sabahleyin oruca başlaması ve Şeyhinin, Pîrinin evine giderek orada akşam vaktine kadar orucuna devam etmesi ve onların kendi elleri ile sundukları, kutsal saydıkları şarapla orucunu açması gerekir. Bunu yapmazsa kâfir olur.

9. Yezîdîlerden biri, Yezîdî memleketinin dışına yolculuk yapar ve orada bir yıl kalırsa karısı boş olur, başka kadınla da evlenemez. Eğer başka kadınla evlenirse kâfir olur.

10. Yezîdînin âhîret kardeşi veya âhîret kız kardeşi ona yeni bir elbise dikerse, bu elbiseyi âhîret kardeşi veya âhîret kızkardeşinin kendi eliyle giydirmesi gerekir. Eğer bunu yapmazsa veya kendisi kendi kendine giyerse kâfir olur.

11. Bir Yezîdî kendine yaptırdığı gömlek veya elbiseyi giymeden önce Şeyh Adî'nin yanındaki mübarek suya zcmzeme- batırması gerekir. Bunu yapmadığı takdirde kâfir olur.

12. Kesinlikle hiçbir Yezîdînin ipek elbise giymesi yasaktır. Bir Müslümanın, bir Hıristiyanın, bir Yahudinin veya başka birinin tarağı ile saçını taraması, traş makinası ile başını tıraş etmesi (traş olması) yasaktır. Şayet zaruret halinde bunları kullanmaya mecbur olursa, Şeyh Adî'nin türbesindeki su ile yıkaması gerekir. Aksi halde kâfir olur.

13. Hiçbir Yezîdî Müslümanlara ait olan tuvalete giremez, banyoda yıkanamaz, Müslümanın su içtiği kabını veya başka kablarnı kullanamaz. Bunun aksi bir davranış küfrü gerektirir.

14. Yezîdîler yedikleri yemekler bakımından Müslümanlardan da farklıdır. Örneğin; Balık, horoz, geyik, tavşan, kabak, bamya, fasul-

1) Hac zamanında toprağı yuvarlıyarak yapılan ve hacılar tarafında kapışılan bu toprak «Beratta veya Baratta» denir. Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 58.

ye, b r lce, lahana, marul gibi yiyecekleri yemezler. Bunlar  yemek haramdır¹.

Yezidiler bu durumlarını Osmanlı H k metine bildirip bir miktar da vergi verince Albay Tahir Bey askerlik yapmamalarına razı olur. Bunun  zerine askerlik çağına gelen her Yezidi'nin askerliğe karşılık «bedel» olarak 100 Lira vermesi kararlaştırılır. 1872 de yapılan bu taahhütnamenin, yazarı belli olmayan ve aşağıda ismini verdiğim 1887 de yazılan Süryani eserine göre o güne kadar bu Şekilde devam ettiği bu tarihten sonra bu durumun daha ne kadar sürdüğü bilinmemektedir.

Emir, Şeyhler, diğer d n adamları ve 15 Yezidi Muhtarlarından² oluşan o günün seçkin bir delegeler topluluğu ile imzalanarak, neden Osmanlı Ordusunda müslümanlarla birlikte askerlik yapamayacaklarını dini esaslara bağlayarak ileri sürmelerinden, Yezidi inançları, tarihte ilk defa derli toplu bir arada görülür. Bunlar :

«Yezidilerin her yıl Eylül, Ekim ve Kasım ayları boyunca Sincar'a Melek Tâvûs'un heykelini ziyarete gitmelerinin mecbur olduğu, yılda bir defa ( mr nde bir defa olacak) 15-20 Eylül tarihleri arasında Şeyh Adı'nın mezarını ziyarete gittikleri, güneş doğarken, başka din mensuplarına görünmeden, güneşe karşı dönerek Melek Tâvûs'a secde ettikleri, hergün Şeyhlerinin ve Pirlilerinin ellerini öpmek zorunda olduklarını, bir müslümanın namaz kılarken «e zu besmele» çekmesini duyan bir yezidinin buna tepki göstererek «haşa» demesini, ölüm anında bir yezidinin mutlak surette yanında Yezidi bir din adamının bulunarak (Şeyh veya Piri) ona telkin yapması gerektiği, Şeyh Adı'nın mezarından bir miktar toprağın (Beratta) yanlarında bulundurulması gerektiği ve ölürken mezarına da konduğu, oruçlarını kendi yörelerinde tutması ve Şarap ile bozması gerektiği, bir yıldan fazla aileden uzakta kalmalarının haram olduğu, kalırsa h nımının kendisinden boş

1) Bu antlaşmanın elyazmasından ilk defa İngilizceye  eviren E.B. Brown'dur. Bkz. Pary, Six months in a Syrian Monastery, Londra, 1895 s. 272-773 ve Isya Joseph, Yezidi Texts, AJSL, c. XXV, 1909, s. 244-247, İbid, Devil Worship, Boston, 1919, s. 77-82; Arapça olarak: Tercüme es-S ryaniyye., s. 30-34; Isya Joseph, Yezidi Texts, s. 101-106. Fransızcası için: F. Nau, a.g.e., s. 168-171. İtalyancası için: Furlani, Testi Religiosi dei Yezidi, Bologna, 1930, s. 92-102. Türkçesi için: Y.Z. Yörükan, Müslümanlıkta Dini Tefrika. Ders Notları. Ankara, Trs., s. 135-136.

2) Bu antlaşmaya imza koyan Yezidilerin isimleri için Bkz Nau(F), a.g.e., s. 171.

olduğu ve bir başka yezîdî ile de evlenemeyeceği, yeni diktirdiği veya aldığı elbisesinin âhiyet kardeşi veya kızkardeşi tarafından giydirilmesi, giydirilmeden önce bu elbisenin Lâles'teki Şeyh Adî'nin mezarı yanındaki suya-zemzem suyuna batırıldığı, ipek elbise giymenin, yabancı din mensuplarının tarakları ile taranmanın, traş makinası ile başlarını traş etmelerinin yasak olduğunu, eğer-zaruret halinde bunları kullanması gerekirse mutlaka Şeyh Adî'nin mezarı yanındaki zemzem suyu ile yıkanmasının gerekliliği, Müslümanlara ait olan tuvaletlere gidemeyeceği, hamamda yıkanamıyacağı, müslümanların içtiği kaplardan su veya benzeri içecekleri içemeyeceği veya müslümanlara ait olan bir malzemeyi kullanamıyacağı, ayakta iken küçük tuvaleti yapmanın, oturarak elbise giymenin de harâm olduğu gibi yiyeceklerden de balık, horoz, geyik, tavşan, bamya, fasulye, börülce, lahana, marul gibi bazı sebzelerin de yenmesinin harâm olduğu görülmektedir.

B — Yaratılış Hikâyeleri

Yaratılış ve türeyiş, Yezîdîlerin, anlatırken en çok zevk duydukları kutsal bir hikâyedir. Günümüzde, Irak'ta, Sincâr dağındaki merkezleri olan Lâles'de tek nüsha olarak saklandığı söylenen kutsal kitapları Mushaf-ı Reş (Kara kitap) otuzüç ayet (Gavl) halinde olup bu inancın esasını anlatır. Dört-beş yapraklı olan bu kitap, bugün Türkiye'de yaşayan Yezîdîlerden hiçkimsenin elinde yoktur. Yezîdîler, ancak bu kitabın ayetlerini ezberlerinde yaşatıyorlar.

Bu kitaba göre Allah önce bir inci yaratır, sonra da Angar veya Engar' adlı bir kuş yaratarak, inciyi kırkbin sene bu kuşun üzerine kor. Ondan sonra haftanın yedi gününü ve bu yedi günde de hergün bir tane olmak üzere yedi melek yaratır. Şöyle ki: Allah ilk önce pazar gününü ve bu günde de birinci büyük melek olan «Azrail»i yaratır. Bu, onlara göre «Şeytan»dır. Bu melek Yezîdîler arasında «Melek Tâvûs» diye geçer. Pazartesi gününü ve bu günde de «Derdâil»i yaratır. Bu da Melek Şeyh Sîn dedikleri Şeyh Hasandır. Salı gününü ve bu günde de «İsrâfil»i yaratır. Bu da güneş meleği Şeyh Şems denilen Şeyh Şemseddindir. Çarşamba gününü ve bu günde de «Mikâil»i yaratır. Bu da Melek Şeyh Ebu Bekirdir. Fakîrlerin ruhlarını

- 1) Harem yiyecekler, yezîdîlerden bahseden bütün makale ve kitaplarda bazı farklarla geçmektedir. Yine de Bkz. Guérinot, a.g.e., s. 521-622; Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 44; Léscot(R), a.g.e., s. 77; Menant (M.J), les Yézidis, Paris, 1892, s. 66.
- 2) Bu kuşun adını muhtelif şekilde yazarlar vardır. Krş: Browne, s. 377 ve A. Hasanî, s. 40, angar; Bittner, s. 24 ve A. Azzavî, s. 188, anfar; İsmail Bey Çöl, s. 101, el-Fakır; ve P. Halife, s. 586, atgar şeklindedir.

alan olarak bilinen bu meleğe Yezîdiler, ikinci Azrâil de derler. Perşembe gününü ve bugünde de «Cebrâil»i yaratır. Bu da Melek Şeyh Seccâdîndir. Cuma gününü ve bugünde de «Şennâil»i yaratır. Bu da Nasûruddîndir. Cumartesi gününü bugünde de «Nevrâil-Nurâil»i yaratır. Bu da Melek Fahreddîn, Aydır. Sonra Allah ilk yarattığı Melek Şeytanı bu meleklerin başına başkan yapar. Bu meleklerin hepsi Allah'ın zatından ruhlar, nurundan varlıklardır. Ezelî olup Allah'ın kanunlarının uygulayıcılarıdır¹.

Bu müddet içinde Allah inci içinde oturmaktadır. Yedinci günde içinden çıkar², bütün melekler etrafını kuşatarak onu tesbih ederler. Ancak, adı sonradan Melek Tâvûs olan şeytan, diğer meleklerin başına başkan olunca, Allah'a karşı gururlanır. Bunun üzerine Allah onu cehenneme atar. Orada yedibin yıl kahr. Bu müddet içinde şeytan, bu hareketinden dolayı pişmanlık duyar ve çok ağlar. Bu ağlaması ile meydana gelen gözyaşlarından yedi büyük küp dolar. Sonunda Allah Şeytan'ın pişman olmasına, af dilemesine ve ağlamasına acıyarak, affeder. İşte bu sırada diğer meleklerin bunu kıskanarak ayıplamaları ve yermeye kalkmaları üzerine, Allah onları bu hareketlerinden menederek, şeytana yeniden eski itibarını vermek suretiyle diğer meleklerle başkan yapar. İsmi de değiştirerek «Melek Tâvûs» adını verir. Gözyazları ile doldurduğu yedi küp de Şeyh Adî'nin yeryüzünden dönüşüne kadar cehennem ateşini söndürmek için cehennemde saklanır³. Başka bir rivayete göre de cehennem ateşini söndürür⁴.

1. Dünyanın Yaratılışı

Bundan sonra Allah yeri, göğü, güneşi, ayı, vahşi hayvanları ve yırtıcı kuşları yaratmaya yönelir. Bu sırada her melek kendi yeteneklerine göre birşeyler yapmaya koyulduklarında, sırtında büyük inci bulunan Angar kuşu görünür. Meleklerden Fahreddîn kuşa bağırınca, haykırmasının şiddetinden inci parçalanır. İnciden sular çıkar, ortalık deniz haline gelir. Allah duruma derhal müdahale ederek Melek Tâvûs'u âlemin dört köşesine «düzenlemek» üzere gönderir. Ortalık yatışınca da bir gemi yaratıp bu gemide bin sene gezip dolaşır. Sonunda gemi Lâleşe gelerek orada durur. Allah burada iskân eder. Melek Tâvûs, Melek Pahreddîn'in bağırmasından parçalanan incinin kabuk-

1) Tercüme es-Süryaniyye., s. 41-48; Mehmet Şerafeddîn, a.g.e. s. 13-18; Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 40-42; Keylânî (S.M), el-Milel ve n-Nihal, c. 2, Zeyli, s. 35; Sicuffi (M.N), Notice sur la Secte des Yézidis, JA, Ağustos-Eylül, 1982, s. 252.

2) Yezîdî din kitabına göre, dinlenme günü cumartesi olup, çarşamba dinî bayramdır.

3) Mustafa Nuri, a.g.e., s. 11.

4) Chabot (J.B), Notice sur les Yézidis. JA, Ocak-Şubat 1896, s. 121.

larını getirir. Bunlardan bir parçası yerin altına, bir parçası da gökyüzüne yerleştirilir. Güneş, ay ve yıldızları gökyüzüne yerleştirirken, kabına işlenir. Allah bu sırada yeryüzünde de ağaçları, bitkileri, dağları ve ırmakları yaratır.

2. İnsanın Yarattığı

Bundan sonra Allah melekleri toplayarak. insanoğlunu - Adem'i yaratacağını, bundan yeryüzünde bir millet yaratacağını, yaratacağı bu milletin Melek Tâvûs'a hürmet edeceğini söyler. Sonra Allah otuzbin melek yaratır ve bu melekler kırkbin sene Allah'a ibadet ederler. Sonunda Allah onları Melek Tâvûs'a teslim ederek Kudüs civarında yeryüzüne iner. Bir adı da Cebrâil olan Melek Tâvûs, bu otuzbin meleği bırakarak Allah'ın bulunduğu yere koşar. Allah ondan dört şey getirmesini ister: Su, toprak, ateş ve hava. Melek Tâvûs bunları hemen getirir. Adem bu malzemenin karışımı ile vücut bulur. Allah ilâhi gücü ile ona can ve ruh verdikten sonra, Melek Tâvûs'a Adem'i cennete yerleştirmesini, orada herşeyden yiyebileceği halde «buğday»dan yememesini tembih eder. İşte bu sırada Melek Tâvûs «şeytanlaşmaya» başlar. Allah'ın huzuruna çıkararak: «Bana hürmet edecek bir toplumun kendisinden çoğalması için Adem'i yarattın. Ama yasakladığın bu meyveyi yemezse nasıl çoğalır?» der. Allah'ın böyle bir başvuru karşısında Melek Tâvûs'a verdiği cevap Mushaf-ı Reş'in onsekizinci âyetinde «Emir ve komutayı bu konuda sana bıraktım...» şeklindedir. «Ne yaparsan yap...» anlamına gelen bu üstü kapalı müsaadeden sonra Melek Tâvûs iyice şeytanlaşmış bir halde) Adem'e gelerek buğday üzerine övgü şeklinde uzun bir nutuk çeker ve ardından da sorar: «Bundan yedin mi?» Adem buğdaydan yemesinin Allah tarafından yasaklandığını dilinin döndüğünce anlatır. Ama Melek Tâvûs ne yapar yapar, Adem'e buğdaydan yemesini sağlar. Bunun üzerine Adem'in karnı şişer, yani tuvalet ihtiyacı ortaya çıkar. Melek Tâvûs da onu tutup yeryüzüne atar. Oyuna geldiğini anlayan Adem, hidetinden yerden bir taş alıp Melek Tâvûs'a atmak ister. Fakat cennette taş olmadığı için yüzüne tükürür ve «Şeytan» diye bağırır².

1) Mushaf-ı Reş, âyet, 11-18.

2) Yezîdîlere göre Melek Tâvûs'un bu durum karşısında hiç hatası yoktur. Adem buğdayı yeyemeyebilirdi Melek onu zorlamadı. Melek Tâvûs, kendisine ifaat edecek bir toplumun cennette üremeyeceğini biliyordu. Ama bundan Adem'in haberi yoktu. Onun için o zaman bunu anlayamamış ve ismini bozarak ona «Şeytan» diye bağırıştır. Bundan dolayı biz bu kelimeyi kullanmaktan hoşlanmayız. Kullanan da günaha girmiş sayılır. Bu kelimeyi karşımızdaki birisi kullanırsada tepki gösteririz. Sizin isminiz Kemal olsa, «Kelo» dese kne kadar doğru bir hitap olursa, bu kelime, bize göre, o derece yanlış ve saygısız bir hitaptır.¹

Böylece Adem dünyaya indikten sonra gökten bir kuş inerek gagası ile Adem'in vücuduna bir delik (makat) açar da rahatlar. Ama yüzüne tükürdüğü için Melek Tâvûs ona küser. O da böylece yüzyıl tek başına yalnızlıktan ağlayıp durur. Adem'in bu yalnızlıktan göz yaşları göllenmeye başlayınca Allah merhamete gelir, Melek Tâvûs'a, onu yalnızlıktan kurtarmak için, Havva'yı yaratmasını emreder. Melek Tâvûs da Adem'in sol koltuğunun altındaki kaburgadan¹ Havva'yı yaratır.

Bu olaydan sonra Melek Tâvûs bu ikisinden kendisine hürmet edecek bir toplum isteyince, «ne yaparda çoğalırız» sorusunun cevabını aramaya başlarlar. Sonunda her ikisi de hayvanları seyrederek bazı teşbitler yaparlar. Nasıl olduğunu anlarırsa da bu defa «çocuğun kime ait olduğu konusunda» münakaşaya tutuşurlar². Nihayet ikisi de ayrı ayrı «tohumlarını» birer testiye koyarak, testilerin ağızlarını da kapatırlar ve beklemeye başlarlar. Günümüzde gelişmiş ülkelerin kliniklerinde «tüp bebek» diye adlandırdıkları tarihin ilk doğan tüp bebeği, Yezîdî inancına göre o zaman, dokuz ay sonra bu testilerin birinden, Adem'in testisinden bir erkek ve bir kız çocuğu olmak üzere iki çocuk çıkar. Erkek çocuğu Şehid b. Cerra³, kız çocuğu Mercem-i Nisân⁴ dir.

1) Bu hikayenin Süryani dilinden ilk defa Fransızcaya tercümesi için, Bkz. Chabot (M.J.B), Notice sur les Yézidis, JA, Ocak-Şubat, 1896, s. 118.

2) Başka bir rivayetde Adem ile Havva arasında «çocuğun babadamı? anneden mi? meydana geldiği» şeklinde bir tartışma ağız kavgasına dönüşünce Cebriîl gelerek soruna son vermek için Adem ile Havva'nın alınlarından birer miktar kanın, birer testi içerisine akıtılmasını tavsiye etmesi üzerine onlar da böyle yaparlar. Bkz. Tercüme es-Süryâniyye..., s. 2; Mustafa Nuri, a.g.e., s. 12-13.

3) Rivayete göre Havva, Adem'in yokluğundan faydalanarak dokuz ay sonra kendi testisini açar. İçinden haşeret ve pis koku çıktığını görür. Adem'in testisini açar, içinden inci gibi parlak ve güzel bir erkek çocuğu olduğunu gördüğü sırada Adem de oraya gelir. Bu duruma kızan Havva öfkesinden ve kıskançlığından testiye eline alarak sallar. Adem müdahale ederek testiye elinden alır. Çocuğun kolayca çıkması için de testiye kırar ve çocuğu çıkartır. Ancak Havva'nın testiye hızla salılamasından, çocuğun dizleri parçalanır. İşte bundan dolayı bu çocuğa Şehid b. Cerra adı verilir. Bu çocuğun daha sonra Cebriîl tarafından getirilen bir Cennet Hurisi ile evlendirilmesinden bugünkü Yezîdîler meydana gelir. Bkz. Siouffi (M.N), Notice sur la Secte de Yézidis, J.A, 1882, c. XX, s. 259-260; Guérinot (A), Les Yézidis, R.M, 1908, c. V, s. 586.

4) Bu testi çocuğu Şehid b. Cerra, Melek Tâvûs'un kanadından yaratılan Mercem-i Nisân adlı bir cennet Hürisi ile evlendirilmek suretiyle Yezîdîlerin bu sülâleden geldiğini söyler. Bkz. Mustafa Nuri, a.g.e., s. 13; Guérinot (A), Yezidis, RMM, 1908, c. 5, s. 586.

Bunların birbirleri ile evlendirilmesinden ilk çocukları Yezdân (Ezdâ), bunun oğlu Merc-i Mirân, bunun oğlu Sabûr, bunun oğlu Nûh ve Nûhun üç oğlu Şis, Anuş ve Marmış'den bugünkü Yezidîler meydana gelir¹.

Havva'nın testisinden ise ağzına kadar haşeret ve pis koku çıkar. Hava hırsından ağlar ve Adem'e küser. Barışmaları ve hemen ardından cinsi temasda bulunmaları yıllar alır. Sonunda Adem ve Havva'dan ikiz doğarak yüz kırk dört çocuk meydana gelir. Bunların birbirleriyle evlendirilmelerinden nesilleri çoğalır. Bunlardan da Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar ve diğer din mensupları ile milletler meydana gelir.

Yezidî kaynakları bu hikâyenin sonunda birbirlerinden farklı sonuçlara bağlanır. Bir kısım Yezidîler (Mardin'dekiler) üremenin hikâye faslını yukardaki gibi anlatırken, bir kısmı da (Siirt bölgesindeki), testiden Adem'in bir çocuğunun dünyaya geldiğine onun adının da Şehid b. Cerra olduğunu, Adem ile Havva'nın çocuklarının sayısı yetmişiki'ye ulaştığında diğer çocukların saf ırk olması özelliğinden dolayı Şehid b. Cerra'yı kıskanarak öldürmeye karar verdiklerini anlatarak, onların cinayet plânı yaptıkları gece Melek Tâvûs âniden gelerek hepsinin ağzına kanadıyla dokunmuş ve ertesi sabah gözlerini açtıklarında herbirisi başka bir dil konuşur olmuşlardır. Böylece Şehid b. Cerra'nın konuştuğu dil «saf dil (Kürtçe)» olurken diğer çocuklar da başka milletleri temsil eden dillerle konuşmaya başlamışlardır. İşte bu olaydan dolayı Yezidîler yetmişiki milletin kendilerine düşman olduğunu, bunu da tabii karşıladıklarını söylerler .

3. Tufan Hikâyesi

Yezidîlere göre iki tufan vardır. Birisi Nuh zamanında, ikincisi ise bundan çok sonra, yezidî milletine isyan eden bütün insanları suya yok etmek için olmuştur¹.

Birinci tufanda gemi, yezidî şeyhlerinin köyü, bugün Irakta Sincar dağlarında Ayn es-Sufna köyünde durur. Bu tufanın sebebi, yezidî olmayanların birbirleri ile alay etmeleridir. Bu tufanda gemi Sincar dağının başına ulaştığında bir taşla çarpar ve delinir². Nuh bu olaya çok üzülür. Bir dalga, gemiye vurarak onları boğulmakla karşı karşıya bırakır. O anda taştan bir yılan çıkar ve Nuh'a gelerek şöyle

1) Bu hikayeyi Mardin'in Nusaybin kazası Berhök köyünde oturan Yezidî Şeyhi Teto Sincar'dan duyduk. M. Nuri, a.g.e, s. 13.

1) Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 28, n. 1.

2) Bunun Sincâr'da Sind el-Kurup dağında olduğu hakkında Yezidîlerden şifahi olarak öğrendik.

der: «Beni insan kanından faydalandırmak üzere söz verirken, sizi boğulmaktan kurtarırım». Nuh yılan ile bu konuda anlaşır. Bunun üzerine yılan kuyruğunu gemide açılan deliğe sokarak kıvrılır. Böylece gemi ve gemidekiler boğulmaktan kurtulurlar. Sular çekildiğinde yılan Nuh'a gelerek, sözünü yerine getirmesini ister. Bunun üzerine Cebrâil gelerek şöyle der: «Gerçekten sizin kurtulmanız Allah'ın izniyledir, yoksa yılan ve onun yaptığı ile ilgili değildir». Bunun üzerine Nuh, yılanı yakalatıp ateşe atar. Bu yılanın derisinin külünden pireler, etinin külünden karıncalar meydana gelir. Bunlar yok olmayıp bugün dahi insanların kanını emerler. Bu küllerin hepsinden de 77 çeşit haşereler, leşinin külünden de akrepler meydana gelir. Bunların hepsi asalaklardan olup kırmızı kurtlar da bunların türündendir.

Bundan sonra yezîdî milletine isyan eden bütün insanları yok etmek için Allah ikinci tufanı meydana getirir. Birinci tufanda Nuh yalnız yezîdîlerin babasıdır. Diğer insanlar ise Nuh'un oğlu Ham'ın çocuklarıdır. İkinci tufanda ise yezîdîlerin babaları bir melek olan «Meyvân»dır. Allah Şeyh Adî'yi Şamdan Lâleş dağına, Yezîdî dinini müjdelemek ve insanları yezîdî itikadını davet etmek için gönderir.

Bu tufandan, bugüne kadar yedibin yıl geçmiştir. Bu müddet içerisinde her bin yılda bir meleklerden birisi yeryüzüne inmekte, yol göstermekte, kanunlar koymakta sonra tekrar gökyüzüne çıkmaktadır. Allah son yedinci bin senede yezîdîler arasından dostlarını, velilerini belirlemek için birçok kere yeryüzüne inip kanunlarını koymuş, mukaddes yerleri tayin ve tesbit etmiş, onlarla Kürtçe konuşmuştur¹.

4. Melek Tâvûs ve Şekli

Yaratılış hikâyesinde olduğu gibi daha sonra göreceğimiz Kutsal kitaplarda, bilhassa Mushaf-ı Reş'de Melek Tâvûs, yaratıkların ilki, birinci gün pazar günü yaratılan Azrâil olan yedi meleğin başkanıdır. Asıl inançta diğer altı melek hemen hemen kaybolmakta, yerlerini Tanrı ve Melek Tâvûs arasındaki ikilik almaktadır. Tanrı dünyanın koruyucusu değil, yalnız yaratıcısıdır. O, faal değildir, dünya ile ilgilenmez. Tam iradenin faal ve yürütücü uzvu Melek Tâvûs olup, tenâsuh sayesinde Tanrılaştırılan Şeyh Adî b. Müsâfir ile bir birlik teşkil etmektedir. Böylece de Melek Tâvûs Tanrının ikinci bir şahsiveti olup onun faal birsüretidir. Tanrı ile bir ve çözülmeyen bir şekilde Tanrıya bağlıdır. Bu manâda yezîdîler tek Tanrılıdırlar. Ancak, yine görüldüğü gibi Tanrı ile insan arasında aracı olarak hizmet gören yarı ilâh veya ilâhlar da bulunur².

1) Tercüme es-Süryâniyye..., s. 5; Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 43.

2) Menzel (Th), Yezîdîler, I, cüz. 141, s. 418.

Melek Tâvûs bazılarının dediği gibi kötülük ilkesi değil, mutlak bir şekilde dünyadaki ilâhi nizamın zorunlu bir parçası ve kötülüğün tam bir anlayış içinde enfüsüliği ve izâfiliğın zorunlu olarak tanınmasının inkârıdır¹. Yani yezîdilikte Melek Tâvûs bir iyilik ilâhi olduğu gibi, efsaneden de anlaşıldığı üzere onun yeniden tövbe etmesinden dolayı Tanrı tarafından bağışlanan, gözden düştükten sonra tekrar itibarı sağlanan bir melek olarak da bilinir. Tanrı adı olarak söylenmesi kesinlikle yasak olduğu gibi², beyaz incinin mahiyeti itibarı ile totem «Tâvûs» la aynı olduğu da söylenir³.

Yezîdî milleti bunun milletidir. Yezîdîlerin çoğalmalarını sağlayan, görüp gözeten, zaman zaman yeryüzüne inip hükümdarlar tayin eden bir melek «şeytan⁴» olup, Yezîdîlerin ilâhidır⁵. Yezîdîler bu şeytana Melek Tâvûs veya Emin Cebrâil derler. Bu meleğe taptıklarından dolayı yazarlar, Yezîdîlerden bahseden makale veya kitaplarına: Abe-de-i İblis, le diable promu dieu, Adorateurs du Diable, Devil-Worshippers, The worshippers of Satan, The Temple of the Devil In the mountain of the Devil-Worshippers, The Cult of the Peacock Angel gibi isimler vermişlerdir⁶.

Şekline gelince araştırmacılar bunun suretinin bilinen Tâvûs kuşu şeklinde olduğu zannına kapılarak, bu şekilde resmini çizmişlerdir. Bunlar H. Layard⁷, M.J. Menant⁸, A. Guérinot⁹, İsyâ Joseph¹⁰, Anastase-Marie¹¹, R. Empson¹² ve Abdurrazzâk el-Hasanî¹³'dir. Çizilen bu resimler

- 1) Bu konuda bkz. Süleyman Sa'ig, Tarih el-Musul Kahire, 1923, c. 1, 296. Yazar, Yezîdîlerin Şer ve Hayır olmak üzere iki kuvvetin varlığına inandıklarını; Hayır kuvvetinin Allah'tan, Şer kuvvetinin de Şeytandan geldiğini söyleyerek, birincisinin ikincisine gâlib geldiğini ve onu Melekût âleminden uzaklaştırdığını ileri sürerek Yezîdî inancının Zerdüşî inancına benzediğini (Hayır ilhâhı Hürmüz, Şer ilâhı Ekrimen) söyler. Bu görüş Yezîdîlik hakkında makale ve kitap yazan yazarların çoğunda da vardır.
- 2) Kitâp el-Cilve, Bölüm V.
- 3) Menzel (Th), a.g.e., s. 418.
- 4) Yaratılış hikâyesinde belirtildiği gibi Yezîdîler bu kelimeyi kullanmazlar. Kullanmak gerektiğinde, bugün halk arasında buna «Apo» da denir.
- 5) Guérinot (A), Les Yézidis, s. 598-599.
- 6) Bu konuda daha geniş bilgi için bu kitabın sonunda «Yaralanılan Eserler» deki makale ve kitap isimlerine bakınız.
- 7) Niniveh and Babylon, s. 48, Yazar Melek Tâvûs Sarcağını gördüğünü söyler. Bundan sonra Badger de gördüğünü söyler. Bkz. The Nestarians and their Rituals, Londra, 1852, c. 1, s. 119.
- 8) le Yézidis, s. 99.
- 9) les Yézidis, s. 598.
- 10) Devil Worshippers. The Sacred books and traditions on the Yézidis, s. 160.
- 11) La découverte recente des deux livres sacrés des Yézidis, s. 33.
- 12) The culte of the Peacock Angel, Londra, 1928, British Museum'da bulunan Melek Tâvûs Sarcağını kitabına kapak olarak yayınlamıştır.
- 13) el-Yezîdiyye fî Hâzırhim ve Mâzîhim, s. 65 ve kapak süsü olarak.

hep hayâlidir. A. el-Hasanî kitabında, son zamanlarda Yezîdiler hakkında yazı yazan Arap yazarları tarafından bu meleğin ikinci bir resminin çizildiğini, bunun da »Kaz« şeklinde ve evvelki resimlere nazaran Yezîdilerin söylediklerine göre, gerçeğe daha uygun olduğunu söylemesine rağmen, kendisi de bu meleğin şeklini çizerken Kaz şeklinde değil de Tâvûs şeklinde çizmiştir. Yaptığımız araştırmalarda Kaz şekline hiç rastlamadık.

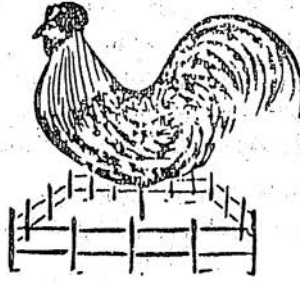
Papaz Anastase-Marie, resmini çizdiği Melek Tâvûs heykelini, 1837'de Reşid Paşa tarafından yezîdilere yapılan bir baskın sırasında bu sancaklardan demirden yapılmış, az çok sanat değeri olan dört tanesinin ellerinden alındığını, sonradan bunlardan birini bir subayın Bağdad'da müslüman bir antikacıya sattığını, bundan birkaç yıl sonra Fethullah Abdül adında bir Hıristiyanın bunu antikacıda gördüğünde tanıyarak satın aldığını, bu kişinin de ölümünden sonra varislerine kaldığını, kendisinin bunu onlardan alarak makalesinde yayınladığını söyler¹.

Melek Tâvûs heykeline »Sancak veya Sencak, çoğulu Senâcık« denir². Bu sancak yerden bir metre yükseklikte ve helezon şeklinde bir kâide üzerinde durmaktadır. Bu Tanrı olmayıp, Tanrının müstakil bir timsalidir. Genellikle demirden veya bronzdan yapılmış basit bir heykeldir. Bundan başka diğer altı büyük meleğin herbiri için de bir sancak yapılmıştır. Bunların hepsi Sincâr'da, Şeyh Adî'nin türbesinde Hazine er-Hahmân'da korunmakta olup, yılın belli günlerinde, çeşitli dini gün ve bayramlarda³, gerek Sincâr'da ve gerek diğerse diğer Yezîdî yerleşim merkezlerinde Kavvallar tarafından teşhir edilmek suretiyle para toplanmaktadır. Türkiye'deki Yezîdî köylerine zaman zaman geldiği söylenen bu sancakların çoktandır geimediği de söylenir. Seyahatler sırasında kaybolur veya çalınırsa yerlerine hemen yenilerinin yapıldığı bilinir.

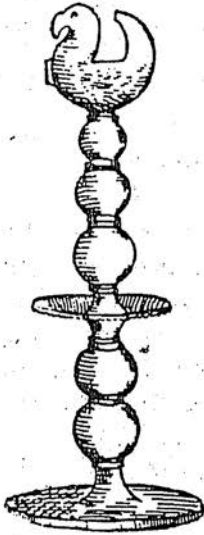
- 1) Anastase-Marie, a.g.e., s. 39. Bu sancağa yapılan mc.asim konusunda bkz. İbid, el-Yezîdiyye, Maşrık, 1899, c. c, s. 397-398. R. Lescot da Melek Tâvûr Sancağını gördüğünü, onun daha çok güvercin veya ördeğe benzediğini söyler. Bkz. a.g.e., s. 73.
- 2) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Anastasa-Marie, el-Yezîdiyye, Maşrık, 1899, c. 2, s. 397-398.
- 3) Yılda üç defa Nisan, Eylül ve Kasım aylarında bu sancağı ziyaret gerekli ise de günümüzde Yezîdiler üç ayrı ülkede dağınık oturdıklarından buna riayet edememektedirler.

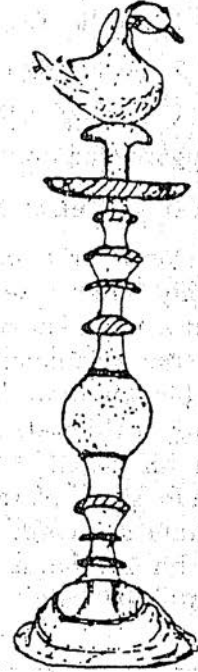
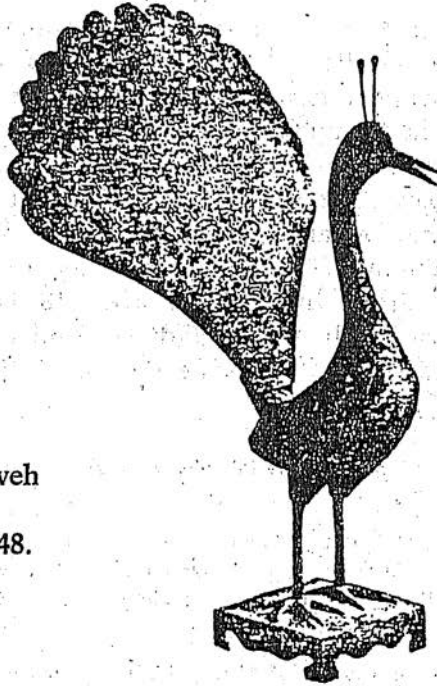
Bu güne kadar yayınlanan Melek Tâvûs heykellerinden bazıları:

Mustafa Nuri, Abede-i İblis,
İstanbul, 1910. Kapak resmi.

H. Layard, Nineveh
and Babylon,
Londra, 1853, s. 48.

A. el-Hasanî, el-Ye-
zidiyyûn fî Hâziri-
him ve Mâzihim,
Sayda, 1951. Kapak
resmi.

Anastase-Marie, La découverte récente
des deux livres sacrés des Yézidis,
Anthropos, C. VI, 1911, s. 35.

C — Kelime-i Şehâdetleri

Tek Allah inancına da sahib olan Yezîdilerin Kelime-i Şehâdetleri şu küçük cümlede toplanmaktadır: «Lâ ilâh» illallah, Emin Cebrâil Habibullah.» Yani Allahtan başka ilâh yoktur. Emin Cemrail (Melek Tâvûs-Şeytan) Allah'ın sevgili bir meleğidir. Bu her zaman ve her fırsatta söylemeğe mecbur oldukları şehâdet kelimesidir¹.

Bundan biraz daha uzun sabah kalkarken ve akşam da yatarken söylenen ve üç şıktan meydana gelen şu sözlerde Kelime-i Şehâdetleridir.

Bunlar :

1. Melek Tâvûs (Şeytan)'un Allah'ın meleği ve elçisi olduğuna,
2. Şeyh Adî'nin Allah'ın meleği ve Yezîdilerin mürşidi olduğunu².
3. Sultan Yezîd'in Allah'ın meleği, yerin nuru ve insanlığın sevinci olduğuna inanırım.

D — Kutsal Kitapları

Yezîdilerin kutsal kitapları iki tane olup, bunlar Kitâb el-Cilve (Vahiy Kitabı) ile Mushaf-ı Reş (Kara Kitap)'dır Bu kitaplar 19. Yüzyılın sonuna kadar yabancılar tarafından bilinmiyordu. Ancak, 1724'den itibaren Müslüman Şeyhi Abdullah el-Rabtaki, Yezîdilerin «Cilve» adında bir kitabının olduğunu ve herhangi bir Fahrettin tarafından yazıldığını söylüyordu³. Papaz Anastase-Marie de Mushaf-ı Reş'in Kur'an'dan bir parça olduğunu, ondaki şeytan, lânet vb. kelimelerin üzerlerinin siyah olarak-balmumu ile-islinerek meydana gelen bir kitap olduğunu sanıyordu. Bu arada İngiliz Dr. Forbes, 1838'de Sincar'a yaptığı bir seyahatte «Kara Kitap»ın Şeyh Adî tarafından yazıldığını duymuştu⁴. 1895 de yine İngiliz E.C. Browne da «Musul Yezîd'leri» adlı

1) Kelime-i Şehâdetten olan bu cümlelerini birçok Yezîdî Şeyhlerinin ağızlarından duyduk.

2) Okçu (D), Yezîdîlik ve Yezîdîler, Ankara, 1979, s. 37. (İlahiyat Fakültesinde yapılan mezuniyet tezi). Bunu da yine Nusaybin'in Berhök Mezrasında oturan Şeyh Teto Sencar ile Beşiri'nin Kuşçukuru köyünde oturan Şeyh Emin Cilo'dan işittim.

3) Şeyh Abdullah Efendi er-Rabtaki (ö.1746), Risâle fi beyân Mezhebi et-Tâifeti el-Yezîdiyye, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Bölümü no. 1092, Beş sayfadır. Yayınları için bkz. Mehmed Şerafeddin, a.g.e., s. 29-32; A. Azzavî, a.g.e., s. 84-89; A. Hasanî, a.g.e., s. 104-105; S. Demlûcî, a.g.e., s. 433-434.

4) Bkz. Forbes (A), A. vizite to the Sindjar Hills, JRGS, c. LX, 1838.

yazısında ilk defa olarak bu iki kitabın İngilizceye tercümesini yaptı¹.

Bunu diğer İngilizce, Almanca, Fransızca, Türkçe, İtalyanca, Rusça ve Arapça tercümelemler takip etti.

Bu arada protestan eski vâizi Şammas Eremia Şamir, bu iki kitabın yazarları ve yazdıkları tarihler hakkında bilgi vererek: «Kitab el-Cilve'nin 558/1162 tarihinde Şeyh Adî b. Musâfir'in sekreteri Şeyh Fahreddin tarafından yazıldığını, aslının ise Baadri köyünde Molla Haydar'da olduğunu, Mushaf-ı Reş'in ise herhangi bir Hasan el-Basrî tarafından 743/1342 tarihinde yazıldığını ve Şemel köyü yakınlarında Kasr İzzeddin'de Emir Ali'de bulunduğunu yazıyordu². Aynı tarihlerde Bağdat Dominikon Rahiplerinden Papaz Anastase-Marie'nin de bu kitapları elde etmek için çalıştığını görüyoruz. İşte bu sırada Habib adında Sincar'da Yezîdîlerin kutsal kütüphanelerinde(?) görevli olarak çalışan bir Yezîdî kendisine gelerek Hıristiyan olmak ister. Bu kişi sonradan adını da değiştirerek «Abdülmesih» olur ve kitaplar belli zamanlarda dışarı çıktığında üzerine parsömen kağıdı koymak suretiyle azar azar kopya ederek bu işi 500 frank karşılığında iki yılda tamamlar. Papaz da bunu 1911 yılında Kürtçesi ile birlikte Fransızca olarak yayınlar³. Fransız Müsteşrik L. Massignon bunu öğrendiğinde Yezîdîler üzerine iki kısa makale yazarak konunun önemini belirtmek ister⁴.

Dr. Bittner'in üzerine kâğıt konulmak suretiyle kopye edilerek yayınlanan bu iki eserin tenkidini yaptığını görüyoruz⁵. Bunun da tenkidini Telkeyif'de Papaz olarak uzun müddet çalışıp emekliye ayrıldıktan sonra İngiltere'de bir Üniversite'de «Doğu Metinleri» konusunda kütüphane memuru olan A. Mingana yapmış olmasına rağmen⁶ o kadar önemli olmadığı da söylenir⁷.

1) Parry (O.H), Six months in a Syriac monastery, Londra, 1985 içinde E.G. Browne, the Yazidis of Mosul, s. 357-387.

4) Bkz. Nau (F), a.g.e, s. 156, n. 1. Birinci kitap hakkında 1892'de, ikinci kitap hakkında ise 1901 tarihinde Mardin Metropoli M. Andrus'a yazmıştır.

3) Anastase-Marie, La découverte récente des deux sacrés de Yazidis, Anthropos, c. 6, 1911, s. 1-39.

4) Massignon (L), Les livres sacrés des Yazidis, RHR, c. 63, 1911, s. 245-246; İbid, c. 64, 1911, s. 264-265. Her iki makale için bkz. Opera Minora, c. 2, 1963, s. 18-30.

5) Bkz. İnfira, Kutsal kitapları ilk defa yayımlayanlar.

6) Mingana (A), Devil-Worshippers, Their beliefs and their sacred books, JRAS, 1916, s. 505-526 ve Sacred books of the Yazidis, İbid, 1921 (3 sayfa basit bir not).

7) Thomas Bois, les Yézidis, Maşrik, c. 55, 1961, s. 225 no. 55.

Bu iki kitab'ın Kürtçesinin de bugünkü konuşulan Kürtçe olmayıp Orta Çağ Kürtçesi olduğunu ve hangi tarihte yazıldığı hakkında belli bir tarihin olmadığı da söylenir. Mushaf-ı Reş'in XIV. yüzyılda Hasan el-Basrî tarafından yazıldığı söylenirse de bunun hangi Hasan el-Basrî olduğu açık olarak belirtilmemiştir⁶.

Bu kitapların birincisi olan Kitâb el-Cilve'yi Şeyh Adî b. Musâfir el-Hakkârî el-Emevî'ye tanrı tarafından vahyedildiği, ikincisi Mushâf-Reş'in ise Şeyh Adî'den ikiyüz yıl sonra yazıldığı ve asıllarının Kürtçe olduğu söylenen bu kitaplar aşağıdaki yazarlar tarafından ilk defa muhtelif dillerde yayınlamışlardır.

1. E.G. Brown, the Yezidis of Mosul, O.H. Parry, six months in a Syron monastery, Londra, 1895 içinde s. 357-387.

2. Isya Joseph, Yazidis texts. The American Journal of Semitic Languages, c. 25, 1909, s. 111-156 ve 218-254. Yazar bu iki makaleyi sonradan birleştirerek 222 sayfa küçük boyda bir kitap halinde yayınlamıştır. Devil Worship: The sacred books and traditions of the Yezidis, Boston, 1919. Bu eserin özetini A.A. Samenow, Poklonenne Satane upenedne azıatskih kundov-yezider. Bulletin de l'Université de l'Asie Centrale, c. 16, Taşkent, 1929. Bu makaleyi de Abdülkâdir İnan, Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları, DFİFM, c. 5, 1931, sayı 20, s. 17-42'de Türkçeye tercüme etmiştir.

3. Anastase-Marie, La découverte récente des deux livres sacrés des Yézidis, Anthropos, c. 6, 1911, s. 1-39.

4. M. Bittner, Die heiden heiligen Bücher der Jeziden, Anthropos, c. 6, 1911, s. 628-629; Die heiligen Bücher der Jeziden oder Teufelsanbeter (Kürtçe ve Arapça olarak), D.K.A.W.W. (Wiyana, bend 55, 1913), c. 4, s. 1-98; Die heiligen Bücher der Jeziden over Teufelsanbeter (Kürtçe metinden tıpkı basım), İbid, 1913, c. 5, s. 1-18.

6) Hasan el-Basrî adında birçok şahsın olduğu görülür. Tabiiinden Mutasavvuf Hasan el-Basrî 21/643'de Medine'de doğmuş 110/728'de Basra'da ölmüştür. (Krs. L. Massignon, Essai..., s. 174-201). Yezidîler tarafından çok bilinmesine rağmen bu olamaz. Mutasavvuf Ali b. Cafer b. Reşid el-Şeyh el-Musned el-Mu'ammer, Şerafeddin el-Mekkârî, Hasan el-Basrî adı ile tanınmakta olup 604/1208'de Musulda doğmuş ve 693/1293'de Şam'da ölmüştür (Krs. A. Timur Paşa, a.g.e., s. 18). Bu mutasavvuf'un Adevîler tarafından tanındığı ve onları mükemmel bir şekilde tanıttığı söylenir. Th. Bois, 743/1342'de ölen Şemmas Eremia'nın da Hasan el-Basrî diye tanındığını söyler (Bkz. Les Yézidis, s. 56, n. 57). Şeyh Hasan Şemseddin, Şeyh Adî'nin yeğeninini törünü ve neslinden gelenlerin Yezidî Şeyhleri üzerinde büyük etkisi olduğunu (Krs. R. Lescot, a.g.e., s. 88) ve Yezidîlerin buna el-Basrî lakabı verdiği ve 652/1254'de öldüğü bilinmektedir (A. Timur Paşa, a.g.e., s. 18; A. Hasanî, a.g.e., s. 9, n. 1).

5. F. Nau, Recuel de Textes et de Documents sur les Yézidis, ROC, c. 20, 1915-1917, s. 156-163.

6. Ali Şarkî, Kitâb el-Cilve, İrfan Dergisi, c. 11, 1926, s. 822-824.

7. Mehmet Şerafeddin, Yezîdiler, DFİFM, C. I, s. 6. İstanbul, 1926, s. 6-18.

8. Furlani, Testi Religiosi dei Yezidi, Roma 1930, s. 71-91.

9. Abdürrezzâk el-Hasanî, Kitâb el-Cilve, Çağdaş Dergi, Kahire 1929, c. 4, s. 717-719; Abedetü's-Şeytân Fi'l-Irak, Sayda 1931, s. 46-49; el-Yezîdiyye fi Hâzırîhim ve Mâzîm, Sayda 1951, s. 38-47.

10. Kâmuran Bedir Han, Mushaf-ı Reş, Havar, Şanı 1932-1933, s. 14-16'da Fransızca tercüme etti.

11. İsmail Bey Çöl, el-Yezîdiyye Kadîmen ve Hadîsen, Beyrut 1934; s. 100-106.

12. Abbâs el-Azzâvî, Târih el-Yezîdiyye ve Aslu Akîdetihim, Bağdat, 1935, s. 183-192.

13. Enis Feriha bu iki kitabı İngilizceye tercüme etti. ROC 1946, c. 66, s. 23-36.

14. Sıddîk ed-Deñlûcî, el-Yezîdiyye, Musul 1949, s. 135-140.

15. Tercüme es-Süryâniyye fi Ahvâli el-fırkati el-Yezîdiyye eş-Şeytâniyye, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, Arapça İyazmalar Bölümü, No: 285, s. 36-47. Kimin tarafından yazıldığı veya nereden alındığı belli olmayan Arapça metindir.

Yukarıda anılanların dışında bu kitaplara ait başka metinlerin yayınlanmış olduğunu bilmiyoruz. Gerek mana ve gerekse üslup bakımından kitapların metinleri birbirleri ile çok çelişmektedir. Öyle ki, okuyan kimse hangisinin doğru olduğunu ayırmakta güçlük çeker.

Yayınlanan bu kitaplardan Kitâb el-Cilve bir giriş ile beş bölümden meydana gelmektedir. Bu kitap bütün yazarlarda aynıdır. Ancak Mushaf-ı Reş'in sonu ilk yazarların yayınlarında ve hatta Yezîdî Emirî İsmail Bey Çöl'ün kitabında da yoktur. Genellikle son zamanlarda yayınlanan Arap yazarların kitaplarında Yezîdî Krallarından sonra uzun

1) Kırş. Anastase-Marie, a.g.e., s. 38-39; Tercüme es-Süryâniyye... s. 47; Mehmed Şerafeddin, a.g.e., s. 18.

bir parantez içinde, 1872 Osmanlı Yezîdî uzlaşması özet olarak anıldıktan sonra tekrar Yezîdî Kralarına dönülerek ikinci bir yaratılış ile bitmektedir¹. Bu da iki kitabın yazılmasının henüz tamamlanmadığı intibahı vermektedir. Nitekim Abdürrezzâk el-Hasanî ve Sıddîk ed-Demlûcî gibi yazarlarda ise tufan, örf ve adetler, helâl ve haramlar konusunda da bilgi vererek devam etmekte olduğunu görüyoruz. Biz de bunların hepsini karıştırarak, genellikle son zamanlarda yayınlanan Arap yazarlarının yayınlarını tercih ettik.

1. İki Kitabın Özeti

Yezîdîler Kitâb el-Cilve'de Allah'ın kullarına hitabını içine aldığına inanırlar. Bu kullardan maksat Yezîdîlerdir. Onda Allah'ın sıfatlarından, Kudret, Bekâ ve yaratıklarını hükmü altına alan gayb bilen, vaad ve vâid de vardır. Tenâsüh'dan bahseder. Bu kutsal kitapların diğer dinlere mensup insanların elinde olduğunu söyleyerek, onların sonradan bu kitapları değiştirdiğini ve yolundan çıktıklarını haber vererek doğrusunun Yezîdîlerin inancına uygun olanının makbul olduğunu, onun değiştirilmediğini belirtir. Bu kitap da yine balıklardan, kuşlardan bahsederek onların yaratılışının onun zatından olduğunu söyler. Nitekim yer altındaki define ve hazinelerin hepsinin onun yönetiminde olduğunu, Allah'ın kullarından istediğine verip bu işe onu varis kıldığı gibi Yezîdîlerin kendisine ikram etmelerine ve şahsını kut-sallaştırmalarını teşvik eder.

Mushaf-ı Reş veya Kara Kitap²a gelince içindeki konular büyük ölçüde Kitâb el-Cilve ile çatışır. Bu kitap semanın, yerin, dağların, denizlerin, meleklerin, arşın ve Adem ile Havvanın yaratılışından bahsederek Şeyh Adî b. Müsâfir'in Şam'dan Irak'ın Musul şehrinin kuzeyindeki Lâleş kasabasına gelişinden, Melek Tâvûs'un yere inişinden ve ikâmetinden, bunun düşman milletlere karşı makavetinden beşerin aslından bahseder. Ayrıca beşerin aslından bahsederken Yezîdîlerin babasının Adem'den Nuh, Anuş ve Sis'e nisbet edilirken kendileri dışında kalan herkesin Adem ile Havva'ya nisbet edildiği görülür. İki tufan'ın varlığından ve yedibin sene önce insanlara gelmiş olan ikinci Nuh'un Tufan'ından sonra Nuh'un neslinin semadan yere indiğine, onlara uyacakları dini prensipleri ve yeni kurallar koyduğuna her bin senenin başında bir müceddidin gelidği, Nuh'un da Yezîd adı ile yer-yüzüne gönderilen ve dini prensipleri koyan Yezîdîlerin birinci ilâhı-

2) Buna Kara Kitap denmesinin sebebi, Tanrının Kara Dağa oturmasından dolayıdır. Krş. Samenow (A.A), a.g.e., s. 18.

nın Melek Tâvûs olduğunu söyler. Diğer bütün ilâhların ona boyun eğdiğini, tek olduğunu, kahrâr, fâil ve muhtâr olduğunu söyleyerek, ilâhlar mertebesinde en büyük ve diğer ilâhlara başkan olan Tâvûsla başlar. Sonra diğer ilâhlar onu takip ederek, ilâh saydıkları Yezîde kadar böyle derecelendirilirler. Nuh'un nesli onlara göre en büyük dini kanun koyan bir nesildir. Bu kitabada ayrıca helâlların, haramların hükümleri, namaz, oruç, hac, zekât, ziyaretler, evlenme, cenaze vb. konular da yer aldığı gibi «Serisâl» dedikleri yılbaşı bayramı ile sadaka ve adakları toplamak için «sancakların» tavaf edilmesinden de bahseder¹.

2. Kitâb el-Cilve'nin Tercümesi

1. Melek Tâvûs bütün yaratıklardan önce vardı.
2. Melek Tâvûs, Abd Tâvûs'u yani Şeyh Adî'yi, sevgili kullarını, yani Yezîdîleri, doğru yola sevk etmek amacı ile yeryüzüne gönderdi.
3. Melek Tâvûs, gerçeği önce şifâhi emirler ile, sonra mezhepten olmayan kimselerin okunmaması gereken bu kitâb, Kitâb el-Cilve, aracılığı ile bildirdi.

Birinci Bölüm

1. Ben vardım, şimdide varım ve sonsuza kadar da kalacağım, yönetimim ve saltanatımda bulunan bütün yaratıklara ve onların bütün işlerine benim hükmüm geçer.
2. Heran için bana güvenip, beni çağırانların yanlarında hemen hazır olurum.
3. Benim bulunmadığım bir yer yoktur. Bizden olmayanların (haricilerin) amaç ve isteklerinde anlaşılmadıklarından dolayı şer dedikleri bütün olaylarla beraberim.
4. Her devirde emirlerime uygun olarak bir yönetici vardır. Bunların herbiri emirlerime uygun bir şekilde işlerini görürler. Her batinında bunların görevleri değişir. Tâ ki bu âlemin hâkimi ve onun rehberleri kendi nöbetlerinde bu görevlerini tamamlamak fırsatını bulsunlar.
5. Ben her insana istediği şekilde hareket etmesine izin veririm.

1) Bu iki kitap hakkında bkz. Th. Menzel, Kitâb el-Cilve, IA, c. 6, s. 826-827 ve Mushaf-ı Reş, s. 827-828.

6. Bana karşı gelen üzüldür ve pişman olur.
7. Diğer ilâhlar benim işime karışmazlar ve isteğimin yerine gelmesine engel olamazlar.
8. Bizden olmayanların ellerinde bulunan kitaplar gerçek olmayıp, bizim peygamberlerimiz yazmamışlardır. Ancak, onlar yoldan çıkmış, azıtlı sapıtılmış ve tahریف olmuşlardır. Bu kitaplardan herbiri diğerini neşhedip iptal etmektedir.
9. Hak ve bâtilı ben bilirim. Vesvese geldiği zaman ben ve bana itimadlı olanlar ile birleşirim.
10. Bana karşı gelenleri cezalandırırım. Kişilere gereken işleri ben tesbit ederim. İşlerin zamanında yapılmasını isterim.
11. Emirlerime tam olarak uyanlara ve bana karşı saygı duyanlara her zaman doğru yolu gösteririm.

İkinci Bölüm

1. Ben Adem'in neslini çeşitli şekilde mükâfatlandırırım.
2. Yeryüzünde ve yeraltındaki olan şeylerin hepsini ben yönetirim.
3. Âlimlerin çatışmasını hoş görmem.
4. Bana itaat eden ve özellikle bana yakın olanlara karşılığını veririm.
5. İşimi, kendilerini denediğim ve emrime uyanlara teslim ederim.
6. Şûram altında bulunan ve cmin olanlara her türlü şekil ve çeşitte görünürüm.
7. Zaman ve zemine göre çeşitli kişilerden alır, verir, zenginleştirir, fakirleştirir, mutlu veya mutsuz yaparım.
8. Kimsenin tasarruflarımdan herhangi bir şeye müdahale etmeye ve kaldırmaya yetkisi yoktur.
9. Bana karşı gelenleri hastalık ve ağrılarla kuşatırım.
10. Bana yakın olanlar diğer insanlar gibi ölmezler.
11. Bu fani dünyada hiç kimsenin sınırladığım zamandan fazla yaşamasına göz yumarak izin vermem.
12. Eğer istersem öldürdüğüm kimseyi, ruhların tenâsuhu yolu ile bu dünyaya bir, iki veya üç defa tekrar gönderirim.

Üçüncü Bölüm

1. Kitapsız yol gösterir, sevdiklerimi ve özel yakınlarımı hidayete erdiririm. Öğretmem zorluk gerektirmez.

2. Şeriatıma aykırı hareket edenleri o zamana göre, diğer alimleri de kısas yoluyla cezalandırırım.

3. Bu insanlar korkmak bilmezler ve bundan dolayı da çok zaman hata yaparlar.

4. Bütün kara hayvanları, gökyüzündeki uçan kuşlar, denizde yüzen bahllkar yönetimim ve kontrolüm altındadır.

5. Yeraltında gömülü bulunan hazine ve defineler tarafımdan bilinmektedir. Onları birinden, bir sonrakine bırakırım.

6. Mucize ve hârikalarımı kabul edip benden isteyenlere hemen gösteririm.

7. Yabancıların bana ve benim mahiyetim altındakilere aykırı hareket etmeleri ve karşı çıkmaları kendilerine zarar verir. Çünkü onlar benim elimdeki servet ve büyüklüğü bilmezler.

8. Başlangıçtan beri âlemlerin tedbirlerini, ihtiyaçlarını karşılama işini, asırların değişimini ve bütün yöneticilerin değiştirilmesi tarafımdan yapılmaktadır.

Dördüncü Bölüm

1. Haklarımı benden başka diğer ilâhlara vermem .

2. Dört unsura, dört zamanı ve dört rüknü, yaratıkların ihtiyacı olduğu için yarattım.

3. Yabancıların kitaplarından sünnetlerime uyanlar doğru, uymayanlar ise onlar tarafından tahrif edilmiştir.

4. Üç şey benim zıttım ve üç isim de benim nefretimdir¹.

5. Sırlarımı saklayanlar vâidlerime nail olurlar.

6. Benim için musibet, belâ ve zorluğa katılanların hepsini âlemlerin birinde mukafatlandıracağım.

7. Yabancılar karşı bütün kullarımın bir bütün olarak birleşmelerini istiyorum.

8. Ey benim tavsiyelerime uyanlar, Benden olmayan söz ve öğretilere itibar etmeyin.

9. İsim ve sıfatlarımı zikretmeyin ki günaha girmeyesiniz. Çünkü yabancıların ne yapacaklarını bilemezsiniz.

1) Bunların neler olduğu açıklanmamıştır.

Beşinci Bölüm

1. Heykelime ve resmime saygı gösterin. çünkü yıllardan beri ihmal ettiğiniz işi onlar sizlere hatırlatır.

2. Şeriatıma itaat edin ve benden olan gayb ilmini size bildiren hizmetçilerime kulak verin.

3. Musnaf-ı Reş, Kara Kitâb¹

1. Başlangıçta Allah kutsal sırrından beyaz bir inci yarattı ve Anfer (Enfer) adlı bir de kuş yaratarak bu inciye kuşun sırtına koydu. İnci kırkbin yıl kuşun sırtında kaldı.

2. Allah'ın yarattığı ilk gün pazar günüdür. Bu günde Azrâil adında bir melek yarattı. Bu, herşeyin başkanı Melek Tâvûs'tur.

3. Pazartesi günü Melek Derdâil'i yarattı. Bu Şeyh Hasan'dır.

4. Salı günü Melek İsrâfil'i yarattı. Bu Şeyh Şemseddin'dir.

5. Çarşamba günü Melek Mikâil'i yarattı. Bu Şeyh Ebubekir'dir.

6. Perşembe günü Melek Cebrâil'i yarattı. Bu Şeyh Secâduddin (Seccâdin)'dir.

7. Cuma günü Melek Semâil'i yarattı. Bu Şeyh Nâsiruddin'dir.

8. Cumartesi günü Melek Nûrâil (Nevrâil)i yarattı. Bu Şeyh Fahreddin'dir.

9. Allah yedi yıl bekledikten sonra Melek Tâvûs'u, bu melekler üzerine başkan yaptı.

10. Sonra yeri, yedi kat göğü, güneşi ve ay'ı yarattı.

11. Sonra Fahreddin Enes'i, hayvanları, yırtıcı kuşları yaratarak onları hıraksının ceblerine koydu. İşte o zaman meleklerin refakatinde inciden çıktı. Meleklerden Fahreddin inciye yüksek sesle bağırdı. Bunun üzerine inci dört parçaya ayrıldı. İçinden su çıktı ve deniz oldu. Dünya deliksiz yuvarlak oldu.

12. Allah Cebrâil'i bir kuş şeklinde yarattı. Onu, dünyanın dört köşesini yapması için gönderdi. Sonra bir gemi yarattı ve gemiye otuz yıl bındı. Akabinde gelerek Lâleş'e oturdu ve dünyaya bağırdı. Deniz dondu, dünya meydana geldi ve sallanmaya başladı. Sarsıntı dursun diye Cebrâil iki inci parçasına emretti. Bir parçasını yerin altına diğer

1) Bu kitap 33 âyet olup, bu âyetlere «Gavl» denir.

bir parçasını göğün kapısına koydu. Sonra semaya güneş ve ay'ı yerleştirdi. İncinin parçalarından da gökyüzünü süslemek için yıldızlar yarattı. Bunları gökyüzüne astı.

13. Yeryüzünde süs olsun diye meyve veren ağaçlar ve bitkiler yaratıldı. Sonra Ferş üzerinde Arş'ı yarattı¹.

14. O zaman Allah: Ey melekler, ben Adem ile Havva'yı yaratacağım ve Adem'in vücudundan da Şehid b. Cerra²'yı vücuda getireceğim. Ondan yeryüzünde bir millet türeyecek o millet de Melek Azâzil yani Melek Tâvûs'a hürmet edecektir. Bu millete Yezîdî milleti denektir, dedi.

15. Bundan sonra Şeyh Adî b. Müsâfir Şam topraklarından Lâleş'e gelecektir.

16. Sonra Alah Kara Dağa indi ve haykırdı: Otuzbin melek yarattı. Bu melekler kırkbin sene kendisine ibadet ettiler. Sonra onları Melek Tâvûs'a teslim etti ve göklere çıkardı.

17. Sonra Allah Kudüs topraklarına indi. Cebrâil'e dünyanın dört köşesinden toprak getirmesini emretti. Cebrâil de toprak, su, hava ve ateş getirdi. Bunların karışımından ilk insan olan Adem'i yarattı ve kudreti ile ona ruh verdi. Cebrâil'e Adem'i cennete götürmesini ve orada buğdaydan başka her nimetten yemesini emretti. Adem burada yüzyıl kaldı.

18. Yüzyıl sonra Melek Tâvûs Allah'a: «Eğer Adem bu meyveden vemezse insan nesli nasıl çoğalır?» diye sordu Allah da ona bütün emir ve komutayı sana bıraktım» dedi. Bunun üzerine Melek Tâvûs Adem'e gelerek: «Bu buğdaydan yedin mi?» diye sordu. Adem: «Hayır, Allah beni bundan yemeyi yasak etti» dedi. Melek Tâvûs ona: «Buğdaydan ye senin için daha hayırlı olur» dedi. Adem buğdaydan yedikten sonra karnı şişti, ızdırap çekmeye başladı. Melek Tâvûs da onu cennetten çıkardı, bıraktı, kendisi göğe yükseldi.

19. Adem pislik çıkaracak yeri olmadığı için sıkıştı. Allah ona bir kuş gönderdi. Kuş gagalıya gagalıya bir yer açtı ve Adem de rahatladı.

20. Cebrâil Adem'e yüzyıl görünmedi. Bunun üzerine Adem yüzyıl üzüldü ve ağladı.

1) Arş Allah'ın tahtı, Ferş de yer manasındadır. Krş. Anastase-Marie, a.g.e., s. 36.

2) Seher b. Sefer diye de geçmektedir. Bkz. M. Şerafeddin, a.g.e., 14 ve Abdürrezzâk el-Hasânî, a.g.e., s. 41.

21. O zaman Alah Cebrâil'e Havva'yı yaratmasını emretti. Cebrâil de Adem'in sol koltuğunun altından Havva'yı yarattı¹. Bütün hayvanlar yaratıldıktan sonra Adem ile Havva arasında evlat babadan mı, yoksa anneden mi meydana gelir diye bir çatışma oldu. Çünkü bunların herbiri gelecek neslin tek kaynağı olmak istiyordu. Bu çekişmelerinin ortaya çıkışına Adem ve Havva'nın, hayvanların kendilerine benzeyen yavru meydana getirmeleri için çiftleşmelerini ve ortak ilişkilerini görmeleri sebep oldu. Uzun münakaşadan sonra bunlardan herbiri tohumları bir testi içine akıtıp ağzını kapayarak kendi mühürleri ile mühürlediler ve dokuz ay sonucu beklediler.

Bu müddet bittikten sonra testiyi açtılar. Adem'in testisinde bir kız, bir oğlan vardı. İşte yezîdiler bunların neslinden türemişlerdir. Havva'nın testisinden birtakım çürük haşarat olup, etrafa pis koku salıyorlardı. Cenab-u Hak, bu çocukları beslemesi için Adem'e iki meme verdi. Erkeklerin göğüslerinde meme bulunmasının sebebi budur.

Bundan sonra Adem ile Havva cinsel ilişkide bulundular. Havva bu ilişkiden bir erkek ve bir kız doğurdu. Yahûdiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar ve diğer milletler ve mezhepler hep bunların neslindedir. Bizim yüce soyumuz, Şit, Nuh ve Ahnuh olup Hakkârililerin yüce atalarıdır ki bunlar yalnız Adem'den türemişlerdir.

İlk yaratılan bu adam kadını: «O benim karımdır», dedi. Kadın da: «O benim kocam değildir» dedi. Böylece kadın ile erkek arasında düşmanlık başlamış oldu. Onlar arasında ümmetimizden birisi hakemlik yaptı ve her düğünde davul ve zurnanın olmasını emretti. Bu davul ve zurna evliliği ilân etmek ve insanlara filan erkek, filan kızı aldı diye duyurmak içindir.

22. Sonra Melek Tâvûs bizim milletimiz için yeryüzüne indi ve bize eski Asur Hükümdarlarından başka hükümdarlar atadı. Bunlar Nasruh yani Melek Nasırüddin, Kâmus yani Melek Fahreddin; Artimus yani Melek Şemseddin'dir. Bunlardan sonra I. Şâpur, II. Şâpur² bize yüzelli yıl hükümdarlık yaptılar. Emirlerimiz onların neslinden türemiştir.

1) Bu maddenin bundan sonrası, yayınlanan ilk metinlerde yoktur. İsyâ Joseph, Abdurrazzâk el-Hasanî ve Demlûcî'ninkilerde vardır.

2) I. Şâpur M.S. 224-227 ve II. Şâpur 309-379 yılları arasında hükümdarlık yapmışlardır.

23. Biz dört hükümdarı sevmeyip nefret ederiz¹.

24. Size haramlarımız şunlardır: Marul, ismi kadın peygamberimiz Hâsiye'nin ismine benzediğinden yenilmez. Fasulye ve börülce yemek yasak olduğu gibi mavi renkte elbise giymek de yasaktır. Balık yemek, Peygamberimize iman ettiğinden dolayı yasaktır. Geyik de peygamberlerimizden birinin keçisi olduğu için haramdır. Hiçbir Şeyh ve öğrencisinin şekli Melek Tâvûs'a benzediğinden dolayı horoz yemesi haramdır. Ayakta işlemek, oturarak elbise giymek, hamamda yıkanmak, belir² yerlere helâ yapmak haramdır, bunlara inanmayanlar kâfir olur. Şeytan kelimesini söylemek de yasaktır. Çünkü o, tanrının ismidir. Buna benzer Kîtân (İp), Şad (Nehir kıyısı), Şer (Kötülük), Mel'un, Lânet, Na'l ve buna benzer kelimeleri de söylemek haramdır.

25. Hz. İsa dünyaya gelmeden önce dinimizin adı putperestlik idi. İranlılar, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar dinimize düşman oldular.

26. Eski hükümdarlarımız arasında Âhâp adında biri vardı. O, bizden olan herkese özel adıyla çağırılmalarını emretti. Böylece bizimkiler onu Tanrı Âhâp veya Be'elzebûb diye adlandırdılar. Günümüzde O, Pîr Bûb² diye bilinmektedir.

27. Bizim Bâbil'de Buhtansır, İran'da Ahşoraş ve İstanbulda Agrikalos adlarında krallarımız vardı.

28. Yer ve gök yaratılmadan önce, size evvelce yazdığımız gibi, Allah denizler üzerinde bulunuyor ve zâtından tenzih etmek üzere yaptığı bir kayıkla denizler arasında geziyordu.

29. O vakit beyaz bir inci yarattı ve ona kırk yıl hükmetti, sonra inciyi kırdı ve ayağı ile tepti.

30. Ne şaşılacak şeydir ki, onun uğultusundan dağlar, gürültüsünden tepeler ve dumanından gökler meydana geldi. Sonra Allah göklere çıkıp onları dondurdu ve direksiz astı.

31. Sonra yeri ve onun yıkıntılarını kapattı ve eline bir kalem alıp yaratılanları yazdı.

1) Bunları isimleri geçmemektedir. Muhtemelen bunlar Yezîdîlere kötülük yapan krallar ve sultanlardır.

2) Pîr-Bûb, Yezîdîlerde çok kutsal bir kişidir. Mezarı Sincâr'da olup bu yer kendi adı ile anılmakta ve ziyaret edilmektedir. Hakkında fazla bir bilgi yoktur.

32. Sonra zâtından ve nurundan altı tanrı yarattı. Bunların yaratılması bir insanın bir mumdan diğer bir mumu yakması gibi oldu.

33. Cenab-u Allah, bu Tanrılara: «İşte ben gökleri yarattım. Sizler de göğe çıkın ve birşeyler yaratın» dedi. O anda Tanrılar gökyüzüne çıktı. Birincisi güneşi, ikincisi ay'ı, üçüncüsü yörüngeleri, dördüncüsü sabah yıldızlarını, beşincisi cenenti, altıncısı cehenemi yarattı.

E — İbâdetleri

Bu bölümün başında bahsedildiği gibi Yezidilikte ibadetlerin muhtelif dinlere uzanan bir takım taklit ve âdetlerinin içiçe karışımından meydana geldiği görülür. Bunlar yaşadıkları köy ve kasabalara göre veya birlikte yaşadıkları diğer din mensuplarının durumuna göre azalıp çoğalmaktadır. Kitâb el-Cilve şöyle der: «Size verilen bilgiyi saklayın, sırlarımı saklayanlar vâidlerime na'îl olurlar. Kitaplarımızı başkalarına vermeyin, sonra haberiniz olmadan değiştirirler ve kaybederler. İsim ve sıfatlarımı zikretmeyin, çünkü yabancıların ne yapacaklarını bilemezsiniz».

Görüldüğü gibi sır vermek dince yasak ediliyorsa da, günümüzde artık yezid'ler buna pek riâyet etmemektedirler. Kendilerine sorulan sorular karşısında gayet samimi görünerek cevaplar vermeye çalışıyorlarsa veya «buyurun sorun, cevap verelim, hakkınızda söylendiği gibi biz sır saklamayız», derlerse de verilen cevaplara bakıldığında söyledikleri gibi davranmadıkları da görülür². Bundan dolayı dini ayin yolu ile inançlarını veya bunlardan birine kıyasla örf ve âdetlerini tam olarak tesbit etmek çok zordur. Bütün bunlara rağmen tesbit edebildiğimiz Yezidi İbâdetleri şunlardır:

1. Namaz

Yezidiler, namazın kalp ile ifa edildiğine ve nasıl eda edileceği konusunda yazılı farz veya herhangi bir şartın bulunmadığına inanırlar³. Böylece yezidilerde namaz bir duadan ibâret olup ferdi ve gizlidir. Toplumun birlikte kıldığı bir namazları olmadığı gibi bütün yezidi köylerinde «ibadethane» de yoktur. Namazın öğle üzeri ve öğleden sonra da kılındığı söylenirse de, sabah ve akşam olmak üzere ik ivakittir⁴. Yezid'likte boy abdesti almak mecburiyeti olmadığından, na-

1) Bölüm IV/5-9.

2) Beşirî'nin Oğuz kasabasının Onbaşı mezrasında genç Peşimâm Bereket Cengiz ile evinde yaptığımız sohbette bunu açıkça gördük.

3) Tercüme es-Süryâniyye..., s. 26.

4) İbid, s. 11 ve 26.

maza başlamadan önce eleri yıkamak da bir nevi abdest yerine geçer. Bir de uzun bir duaşı olmakla birlikte, bu dua, Yezîd'lerin buldukları yerlere göre değişir¹. Namazda rükû ve secde gibi hareketler de yoktur².

Abdest Duası

«Şeyhim Şeyh Hasan, Pîrim Hasin Maman. Ey dostlarım, yakınlarım, akrabalarım, Dinim Şeyh Şerafeddin ve mezhebim Şeyh Şems'tir. Derecem Melek Şemseddin ve feryadım Şeyh Şems'tendir. Mezhebim Yezîd, Şeyhim, mevlam, derdim ve dermanım. Yol göstericim, ustam tek Hüdâ'dır taptığım, Melek Tâvûs'tur imanım. Sabah biter ve akşam gelir ve iki cellat sureti bana gözüktür. Cellatlar ben miskin ve dinimin şehâdetini sorarlar. Dinimin şehâdeti: Allah birdir ve Melek Tâvûs onun sevgili meleğidir... Lâleştaki büyüklere selâm olsun. Selâm sana ey Lâleş ehli...» Dua böylece uzayıp gitmekte ve sonu şöyle bitmektedir: «Melek Tâvûs'un ismine iman getirdim. Ya Şeyh Adî. Biz bilemeyiz, herşeyi bilen sensin³».

Bütün dindar yezîd'ler namazı sabahleyin güneşin sarılığы belli olduğunda güneşe karşı ayakta durarak uzun bir dua okumak suretiyle akşam da aynı şekilde güneşin batışı sırasında güneşe doğru durarak uzun bir dua okumak suretiyle hafifçe eğilerek yerine getirirler. İbadetlerini başkalarının görmesini istemezlerse âe günümüzde bu davranış artık inanç hürriyetinden dolayı ortadan kalkmıştır.

Namazda okunan dualar şunlardır:

Sabah Duası

«Ya Rabbi, Sen Hüdâsın. Sen Ezdasın, sen övgüye lâyıksın. Biri isim sahibisin. Hüdâ ismin bu isimlerin en şirinisidir... Ya Rabbi, Şeyh Şems ve Güneşin, Melek Şeyh Hasan ve Âdân'ın, Şeyh Ebûbekir ve Kâtân'ın hatırı için bizi bağışla... Şeyh Hasan Hüdâ'nın sevgilisi ve kuludur. Dinin kuvveti Şemseddin, Nasreddin, Secâeddin, İmâdeddin.

- 1) Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 56; Okçu (D), Yezîdîlik ve Yezîdîler, Ankara 1979, s. 5-6 (İlâhiyat Fakültesinde yapılan Lisans Tezi). Bu iki kitap'ta dualar farklıdır. Bedir Han dört Yezîdî duasını Fransızca olarak yayınladı: Quatre prieres authentiques inédites des Kurdes Yezidis. Kitebxana Hawarê, Şam, S, 5, s. 12-16.
- 2) Yezîdîler arasında dolaştığım sürece namaz kılanı hiç rastlamadım. Bundan dolayı günümüzde bu namazı kılan yezîdîlerin, eğer kılıyorlarsa, yalnız din adamları olduğunu sanıyoruz.
- 3) Okçu (D), a.g.e., s. 5-6.

Bâbâdin, Melek Fahreddin ve Şeyh Hasandır. Şeyh Adî, evvelden âhire kadar vardır ve rahmet saçır. Sultan Yezîd, hayır kapılarını açar ve şer kapılarını kapar...¹ diye devam eden uzun bir duadır.

Akşam Duası. Buna şehâdet duası da denir.

Ya Rabbi! Beni ve bütün yezîdileri kazadan ve belâdan esirge. Ya Rabbi! Bizi Melek Tâvûs hatırı için bağışla. Ya Rabbi! Bizi Adem ve Havva sırrı için bağışla. Ya Rabbi! Din ve diyanetimize bu akşam vakti bir çıkış kapısı göster. Ya Rabbi. Bu akşam vakti için bütün yezîdileri din ve dünyalarında kurtuluşa erdir... Ya Rabbi! Yedi büyük melek: Azrâil, Derdâil, İsrâfil, Mikâil, Cebrâil, Şennail ve Nev-râil'in yüzü suyu hürmetine bizleri affet... Ya Rabbi! Akşam vaktinin hatırı için... Mîr ve Şeyhler hatırı için biz yezîdileri mahcup eyleme, lütfunla aydınlat².

Görüldüğü gibi bu dualar oldukça uzun olduklarından, bunları din adamlarından başkası da bilmez. Öyle ki, din adamlarının da birçoğunun bu duaları bilmediklerine şahit olduk. Çünkü okumanın ve yazmanın yasak olduğu Yezîdilikte bu dualar şifahi olarak öğrenildiğinden ve bilenler de az olduğundan, ayrıca bu duaların Arapça, Kürtçe, Farsça ve hatta Süryânice'nin karışımından meydana geldiği de göz önünde bulundurulursa, bu köylü Yezîdilerin söz konusu duaları öğrenmelerinin mümkün olmadığı görülmektedir³.

Bu dualardan başka sabahları okunan ve Sabah Duasında daha uzun olan Evger Duası ile Güneş Batışı Duası da vardır. Bu sonuncu duaya Güneş Duası da denilmektedir. 53 bevitten meydana gelen bir şiir şeklinde olan bu duayı, konumuzu uzatmamak için burada belirtmeye gerek görmüyoruz.

2. Oruç

Yezîdilikte oruç genel ve özel olmak üzere iki kısma ayrılır. Halkın tuttuğu oruca genel oruç denmekte ve Aralık ayının ilk Salı, Çar-

1) Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 55-57, Okçu (D). a.g.e. s. 7.

2) Okçu (D), a.g.e., s. 8-9.

3) Bu duaları en güzel bilen ve bugün Almanya'da bulunan Kurtalanın Kurukavak köyünden Fakîr Bereket Çetuk Beşiri'nin Uğurca köyünden Ali Çetuk ile Nusaybînin Berhök köyünde oturan Teto Sencar'dır. Davut Okçu, bu duaları Texeriye(?) köylülerinden aldığını söylemektedir. Bkz., a.g.e., Önsöz, s. 3.

şamba ve Perşembe günleri olmak üzere üç gün arkaarkaya tutulmaktadır¹. Şartı da bugünlerde sabahtan akşama kadar yemek, içmek ve cinsi ilişkilerden uzak durmaktan ibarettir. Akil-baliğ olan erkek ve kadın her Yezîdiye farzdır.

Kutsal kitaplarda kapalı olarak geçtiği söylenen orucu yezîdiler, Nassa uygun olarak tefsir ederek şöyle söylemektedirler: Allah kutsal kitap'da üç gün oruç tutulmasını emretmiştir. Buna göre Kürtçe yazılan «Se» yani üç kelimesini Müslümanlar yanlış olarak «Si», yani 30 olarak anlamışlardır. Kur'an'daki: «Her iyilik işleyene on karşılık verilir²» ayetine dayanarak tuttıkları üç günlük orucun Allah'ında 30 olarak kabul olunacağına inanırlar³.

Buna rağmen genel oruç Türkiye'de yaşaayn Yezîdiler arasında farklı tutulmaktadır. Örneğin Kurtalan'ın Kurukavak köyünde şöyle tutulduğu, din adamları ve halk tarafından söylendi. Her Yezîdi Aralık ayının ilk pazartesi gününden itibaren üç gün süre ile oruç tutar, dördüncü günü orucunu bozarak bayram yapar. Bu bayrama «Şeyh Şems Bayramı» denir. Bu haftanın beşinci, altıncı ve yedinci günleri orucunu tutmaz. Hafta başı pazartesi gününden itibaren üç gün daha oruç tutar, dördüncü günü orucunu bozarak bayram yapar. Bu bayrama da «Şeyh Sîn Bayramı» denir. Yine bu haftanın beşinci, altıncı ve yedinci günleri oruç tutmaz. Hafta başı pazartesi gününden itibaren üç gün daha oruç tutmaz. Hafta başı pazartesi gününden itibaren üç gün daha oruç tutar, dördüncü günü orucunu bozarak bayram yapar. Bu bayram da «Sultan Yezîd Bayramı» denir. Böylece $3 \times 3 = 9$ gün oruç tutarlar⁴.

Özel oruç 80 gün olup bunu din adamları tutarlar. Bu oruç 20 gün Aralık ayında, 20 gün de Temmuz ayında yani hem kısa hem de uzun günlerde tutulduktan sonra Lâleş'e, Şeyh Adî'nin mezarını ziyarete gidilir. Orada da üç gün daha tutulduktan sonra dönüşte oruç 80 güne tamamlanır. Günümüzde Yezîdi din adamları bu orucu bu şekilde tutamamaktadırlar. Çünkü Sincâr'a gidiş-dönüş zor ve pahalıdır. Bundan dolayı sürelerini, yani gün sayısını azaltmaktadırlar. Oruç niyeti itle sabahladıkları geceyi de oruçtan saydıklarından sabahleyin oruçlu bir kimseye birşey sunulursa geri çevrilmez, yenir ve içilir. Böylece bu farz da tamamlanmış olur.

1) Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 57.

2) En'am, 160.

3) Tercüme es-Süryâniyye..., s. 28; Anastase-Marie, el-Yezîdiyye, s. 153; Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 55.

4) Kurtalan'ın Kurukavak köyünde Fakîr Bereket Çetuk'dan öğrendik.

Bâbâdin, Melek Fahreddin ve Şeyh Hasandır. Şeyh Adî, evvelden âhire kadar vardır ve rahmet saçar. Sultan Yezîd, hayır kapılarını açar ve şer kapılarını kapar...¹ diye devam eden uzun bir duadır.

Akşam Duası. Buna şehâdet duası da denir.

Ya Rabbi! Beni ve bütün yezîdileri kazadan ve belâdan esirge. Ya Rabbi! Bizi Melek Tâvûs hatırı için bağışla. Ya Rabbi! Bizi Adem ve Havva sırrı için bağışla. Ya Rabbi! Din ve diyanetimize bu akşam vakti bir çıkış kapısı göster. Ya Rabbi. Bu akşam vakti için bütün yezîdileri din ve dünyalarında kurtuluşa erdir... Ya Rabbi! Yedi büyük melek: Azrâil, Derdâil, İsrâfil, Mikâil, Cebrâil, Şennail ve Nev-râil'in yüzü suyu hürmetine bizleri affet... Ya Rabbi! Akşam vaktinin hatırı için... Mîr ve Şeyhler hatırı için biz yezîdileri mahcup eyleme, lütfunla aydınlat².

Görüldüğü gibi bu dualar oldukça uzun olduklarından, bunları din adamlarından başkası da bilmez. Öyle ki, din adamlarının da birçoğunun bu duaları bilmediklerine şahit olduk. Çünkü okumanın ve yazmanın yasak olduğu Yezîdilikte bu dualar şifahi olarak öğrenildiğinden ve bilenler de az olduğundan, ayrıca bu duaların Arapça, Kürtçe, Farsça ve hatta Süryânice'nin karışımından meydana geldiği de gözönünde bulundurulursa, bu köylü Yezîdilerin söz konusu duaları öğrenmelerinin mümkün olmadığı görülmektedir³.

Bu dualardan başka sabahları okunan ve Sabah Duasında daha uzun olan Evger Duası ile Güneş Batışı Duası da vardır. Bu sonuncu duaya Güneş Duası da denilmektedir. 53 bevitten meydana gelen bir şiir şeklinde olan bu duayı, konumuzu uzatmamak için burada belirtmeye gerek görmüyoruz.

2. Oruç

Yezîdilikte oruç, genel ve özel olmak üzere iki kısma ayrılır. Halkın tuttuğu oruca genel oruç denmekte ve Aralık ayının ilk Salı, Çar-

1) Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 55-57, Okçu (D), a.g.e. s. 7.

2) Okçu (D), a.g.e., s. 8-9.

3) Bu duaları en güzel bilen ve bugün Almanya'da bulunan Kurtalanın Kurukavak köyünden Fakîr Bereket Çetuk Beşiri'nin Uğurca köyünden Ali Çetuk ile Nusaybinin Berhök köyünde oturan Teto Sencar'dır. Davut Okçu, bu duaları Texeriye(?) köylülerinden aldığını söylemektedir. Bkz., a.g.e., Önsöz, s. 3.

şamba ve Perşembe günleri olmak üzere üç gün arkaarkaya tutulmaktadır¹. Şartı da bugünlerde sabahtan akşama kadar yemek, içmek ve cinsi ilişkilerden uzak durmaktan ibarettir. Akil-baliğ olan erkek ve kadın her Yezîdiye farzdır.

Kutsal kitaplarda kapalı olarak geçtiği söylenen orucu yezîdiler, Nassa uygun olarak tefsir ederek şöyle söylemektedirler: Allah kutsal kitap'ta üç gün oruç tutulmasını emretmiştir. Buna göre Kürtçe yazılan «Se» yani üç kelimesini Müslümanlar yanlış olarak «Si», yani 30 olarak anlamışlardır. Kur'an'daki: «Her iyilik işleyene on karşılık verilir²» ayetine dayanarak tuttıkları üç günlük orucun Allah'ında 30 olarak kabul olunacağına inanırlar³.

Buna rağmen genel oruç Türkiye'de yaşayın Yezîdiler arasında farklı tutulmaktadır. Örneğin Kurtalan'ın Kurukavak köyünde şöyle tutulduğu, din adamları ve halk tarafından söylendi. Her Yezîdi Aralık ayının ilk pazartesi gününden itibaren üç gün süre ile oruç tutar, dördüncü günü orucunu bozarak bayram yapar. Bu bayrama «Şeyh Şems Bayramı» denir. Bu haftanın beşinci, altıncı ve yedinci günleri orucunu tutmaz. Hafta başı pazartesi gününden itibaren üç gün daha oruç tutar, dördüncü günü orucunu bozarak bayram yapar. Bu bayrama da «Şeyh Sîn Bayramı» denir. Yine bu haftanın beşinci, altıncı ve yedinci günleri oruç tutmaz. Hafta başı pazartesi gününden itibaren üç gün daha oruç tutmaz. Hafta başı pazartesi gününden itibaren üç gün daha oruç tutar, dördüncü günü orucunu bozarak bayram yapar. Bu bayram da «Sultan Yezîd Bayramı» denir. Böylece $3 \times 3 = 9$ gün oruç tutarlar⁴.

Özel oruç 80 gün olup bunu din adamları tutarlar. Bu oruç 20 gün Aralık ayında, 20 gün de Temmuz ayında yani hem kısa hem de uzun günlerde tutulduktan sonra Lâleş'e, Şeyh Adî'nin mezarını ziyarete gidilir. Orada da üç gün daha tutulduktan sonra dönüşte oruç 80 güne tamamlanır. Günümüzde Yezîdi din adamları bu orucu bu şekilde tutamamaktadırlar. Çünkü Sincâr'a gidiş-dönüş zor ve pahalıdır. Bundan dolayı sürelerini, yani gün sayısını azaltmaktadırlar. Oruç niyeti itle sabahladıkları geceyi de oruçtan saydıklarından sabahleyin oruçlu bir kimseye birşey sunulursa geri çevrilmez, yenir ve içilir. Böylece bu farz da tamamlanmış olur.

1) Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 57.

2) En'am, 160.

3) Tercüme es-Süryâniyye..., s. 28; Anastase-Marie, el-Yezîdiyye, s. 153; Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 55.

4) Kurtalan'ın Kurukavak köyünde Fakîr Bereket Çetuk'dan öğrendik.

Orucun başlangıç ve sonu ile oruçlu için neyin helâl neyin haram olduğu konusunda görüşleri Müslümanlarınkinden farksız gibi görünürse de, iftar sırasında bir parça ekmeği tuza batırmaları ile Şeyh Adî'nin mezarından getirilen toprak «Beratta» ile iftar etmeleri, hatta Batılıların dediği gibi orucu şarap ile açmaları farklıdır.

3. Hac

Şeyh Adî b. Müsâfir'in türbesinin bulunduğu, bugün Irak sınırları içerisinde kalan sınırimıza 40 kilometre uzaklıkta bulunan Lâleş, kutsal bir yer sayılarak burasını 15-20 Eylül arasında ziyaret etmek Yezidîlere farzdır. Rivayete göre Şeyh Adî: «Kendi türbesine bir defa yapılan ziyaretin, Mekke'ye yapılan bütün ziyaretlerden üstün olduğunu» söyler¹. Yurdumuzdaki Yezidî'lerden maddi durumu iyi olanlar vasıta ile, maddi durumu iyi olmayıp sıhhati yerinde olanlar da, fırsatını bulurlarsa, yaya olarak sınırı geçmek suretiyle bu görevlerini yerine getiriyorlar.

Yezidîlerin milli ve dinî bir şekilde Tanrı'ya yönelmelerinin başlıca ifadesi olan bu hac; Lâleş vadisinde, etrafı meşe ve palamut ağaçları ile çevrili bir dağ eteğinde bulunan Şeyh Adînin mezarını ziyaretten ibarettir². Mâbede ulaşmadan önce Sırat Köprüsü denilen bir köprüden geçilerek tepeye doğru yolun sonunda Mâbedin dehlizine varılır. Biraz sonra solda esas kubbe ve bunun teepsinde de altundan yapılmış bir hilâl bulunur. Kubbenin sağındaki odanın alınlığında Ayet el-Kürsî yazılıdır. Kaynağı bu odanın içinde bulunan çeşmenin suyu Havuz el-Kebir denilen bir havuza akar. Yezidîlerce buna «Kani ya Spi», Beyaz Çeşme, suyuna da Zemzem adı verilir.

Bu hac merasimi: Nehirde yıkanma; Sancakların yıkanması; flüt, davul ve dümbelek eşliğinde koro halinde şenlikler yapılması; İlahiler söylenmesi; Din adamlarının sûfi zikirleri, cynamaları ve heyecanlı türkülerle burada bulunan bütün mezarlarda mumlar ve çeşitli lam-baların yakılması ile kurban dağıtımı; «Harise ve Sevdik» adlarında özel yemeklerin dağıtılması; «Kaldûş» adında bir öküzün kurban edi-

1) Bkz. Lescot (R), a.g.e., s. 39.

2) Hac yeri olan Lâleş'teki Şeyh Adî'nin zâviyesini ilk defa tasvir eden İngiliz Konsolosu Arkeolog H. Layard'dır. Bkz. a.g.e., s. 80, 270-280; Guerinot (A), a.g.e., s. 616-620; Lescot (R), a.g.e., s. 78-79; Sıddîk ed-Demlûcî, a.g.e., s. 202.

lerek pişirilmesi ile kutlanmaktadır¹.

Lâleş'de, Mekke'de bulunan bütün yerlere karşılık kutsal yerler meydana getirilmiş ve bu yerler aynı adlarla da adlandırılmıştır. Örneğin: Kâbeye karşılık Şeyh Adî'nin türbesi; Zemzem suyuna karşılık bir zemzem suyu, Arafat dağına karşılık bir arafat dağı; Sefa ve Mervâya karşılık «Cerime ve Birime» gibi.

Bunda önemli olan Şeyh Adî'yi hayırla anma (dua etme), türbeden alınan topraktan küçük bir çörek (Beratta) ile canlılar ve ölülerin kutsallaştırılmaları içinde sancakların yıkıldığı sudan alınan kutsal laştırılmış biraz sudur. Alınan bu küçük kil veya topraktan yapılan Berattala r tılsım, ilaç ve ölmek üzere olanlara yedirilen kutsal ekmeğ olarak kullanılır.

Bugüne kadar bütün Batılı ve Doğulu araştırmacılar tarafından tasvir edilerek anlatılan bu ayin ve merâsimlerde hiç kimse bulunamamıştır. Mukaddes olarak kabul edilen bu yerin etrafı duvarla çevrili olup, hastalar tarafından ziyaret edilen ağaçların da bulunduğu; bu ağaçlara bir takım Yezidî Şeyhlerinin isimlerinin verildiği de söylenir².

4. Zekât

Yezidilikte zekât'ın farz oluşu şu olaya dayanır: Şeyh Adî b. Müsâfir, kendi zamanında, din adamları arasında servet, mal ve mülk edinme devam ederken aralarında çıkan çekişme ve düşmanlığı görünce onlara fazilet ruhu bağışlar. Böylece din adamları, dünya maldan yüz çevirerek âhiret ve onun sonsuz niğmetlerini kazanmaya çalışırlar. Elindeki malları da müridlere dağıtmaya başlarlar ve müridler çoğalır. Bu durumu gören Şeyh Adî müridlere, malarından belli bir miktarını din adamlarına vermelerini emrederek buna onların oğullarını da vâris yapar³.

Bu duruma göre müridler, yani Yezidiliğe inanan halk, gelirlerinin % 10 unu Şeyhlere, Şeyh yok ise gelirinin % 5 ini Pirlere, Fakirlere ve Peşimâmlara, % 2,5 unu da Mürebbîlere verirler. Mürebbîlerin, Pirlere aldıklarının yarısı kadarını aldığı söylenir ise de⁴ bugün yurdumuzda yaşayan Yezidîlerin bu rakamlardan haberleri olmayıp din adamlarına her fırsatta: Doğumda, sünnette, evlenme törenlerinde, ce-

1) Siouffi (M.N), Notice sur la secte des Yézidis, s. 86; Menant (M.J), a.g.e, s. 133-148; Mustafa Nuru, a.g.e., s. 14.

2) Menzel (Th), Yezidîler, IA, cüz 141, s. 419.

3) Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 59.

4) İbid, loc. cit.

naze merasiminde, bayramlarda, mahsul zamanlarında, mal satışlarında vb. ellerinden geldiği kadar yardımında bulunmaktadırlar. Hatta birçok köylerde din adamları halktan para alınak yerine kendileri de hayvancılık ve zıratla meşgul olmaktadır.

5. Tenâsuh

Yezîdiler, bizim anladığımız manada ne cehennem, ne de kötülük ilkesinin bir timsali olması gereken cehennem azabına inanır. Kötülük inkâr edilir. Yaratılış hikayelerinde geçtiği üzere Melek Tâvûs'un cehennemde 7.000 yıl tövbe göz yaşlarıyla doldurduğu yedi testi ile cehennemden yenilmesinin Yezîdî efsânelerinde farklı şekilleri vardır. Ebedî cehennem var olmadığına dair görüşe, sürekli doğuşlarla tedricî bir temizlenmeyi mümkün kılan tenâsuhun varlığına inanış tekâbul eder.

Tenâsuh: «İnsan öldükten sonra ruhun bir ceseten diğer bir cesede geçişine denir¹. Bu inanış Yezîdîlerin kutsal kitabında şöyle geçer

«Eğer istersem öldürdüğüm kimseyi ruhların tenâsuhu yolu ile bu dünyaya iki veya üç defa tekrar gönderirim²». Bu inanca göre Yezîdîler insan ruhunun öldükten sonra iyilik ve kötülüğüne göre değerlendirildiğini; iyi bir insan ise ruhunun başka insanlara, kötü bir insan ise ruhunun hayvanlara geçtiğine inanırlar³. Bu kötü ruhlar, kötülüklerinin cezasını çekmek için domuz, eşek, köpek gibi pis ve âdi hayvanların vücutlarına girerek orada cezalarını çektikten sonra iyi insana dönüşürler. İyi ve temiz insanların ruhları, iyi ruhlar, öldükten sonra semâda yerlerini alarak devamlı gayb âleminde, insanlar için hayırları, gizli sırları, gizli ve görünmez şeyleri keşfederler. Cehennemi kötüler için bu dünyada muhtelif hayvan vücutlarında çekilen bir ızgıraptan; Cenneti ise, semâda bir yerden ibaret gören Yezîdîler, cennet ehline Ahyâr, cehennem ehline de Eşrâr derler.

1) Kısaca ruh göçü demek olan tenâsuhun dört derecesi vardır. Bunlar: Nash, insanın öldükten sonra ruhunun diğer bir insana geçmesi; Fash, insanın öldükten sonra ruhunun cansız cisimlere geçmesi; Mash, insanın öldükten sonra ruhunun hayvanlara geçmesi ve Rash, insanın öldükten sonra ruhunun bitkilere geçmesi. Bu konuda geniş bilgi için bkz. de Vaux(C), Tenâsuh, IA. c. 12, s. 158-159.

2) Kitâb el-Cilve, Bölüm 11/12.

3) Chabot (J.B), Notice sur les Yézidis, JA, Ocak - Şubat, 1896, s. 123; Tercüme es-Süryâniyye..., s. 23; Guérinot (A), a.g.e., s. 626; Anastase-Maire, el-Yezîdiyye, s. 153; Fau (N), a.g.e., s. 263.

Tenâsuh konusunda Yezîdîler arasında çok yaygın bir olay anlatılır. Bu olaya göre Hasan el-Basrî(?), öldükten sonra ruhunun su kenarında bakındığı bir sırada kendi bekâr kızının bu suya gelerek testisine su doldurması, ruhunun bu suya geçmesi, eve dönerken de su-sadığından bu sudan biraz içmesi ile hemen hâmile kalması ve dokuz ay sonrada babasına benzeyen bir erkek çocuk doğurmasıdır. Bu tenâsuh olayı, Yezîdîlerin zevkle anlattıkları kutsal bir olaydır¹.

F — Yasak ve Haramlar

Yezîdîlerde haramların bir kısmı kutsal kitap Mushaf-ı Reşte geçer². Bir kısmı da, din adamları tarafından konulmuş veya örf ve adetleri ile birlikte dinden geliyormuş gibi sanılmış ve kabul edilmiş olan yasak ve haramlardır. Bunlar sebzelerden ve hayvanlardan yenmeleri haram olanlar ile diğer şeylerden söylenmesi veya yapılması yasak ve haram olan şeylerdir.

1. Sebzelerden yenilmeleri haram olanlar

Marul, Arapça adı hass'dır. Bu kelime Hâsîsa veya Hâsiye adlı peygamber veya kadın peygamberlerinin adına benzediğinden³, veya Şeyh Adî'nin yeğeni Şeyh Sahr'ı öldürdükleri zaman kanı marula aktığından dolayı haramdır, yenmez. Fasulye, börülce, bakla, kabak⁴ ve lahana yemek de haramdır. Lahana'yı yemeyişlerinin sebebi, şeytanın onu kabul etmeyip yapraklarını birbirine sararak göbek haline gelmesinden dolayı⁵ olduğu söylenir⁶.

1) Bu olayın ayrıntıları hakkında bkz. Mustafa Nuri, a.g.e., s. 18-19; Tercüme es-Süryâniyye..., s. 29; Okçu (D), a.g.e., s. 20-22; Aslan (F), Yezîdîler, Ankara, 1983, s. 17-18 (İlâhiyat Fakültesinde yapılan mezuniyet tezi): Bunun Hallâc-ı Mansûr'un ruhu olduğu hakkında bkz., İsmail Bey Çöl, a.g.e., s. 89-90.

2) Ayet 24.

3) Aynı yer.

4) Yezîdîler bunun yuvarlak ve uzun olanlarını yemezler.

5) İsmail Bey Çöl a.g.e., s. 98. Bu gün lahana ve kabağı yaşlı yezîdîler yemezler.

6) Marul, lahana ve fasulye yemediklerinin sebebinin şu şekilde de olduğu söylenir: Bir gün Yezîd, uzun bir yolculuktan dönerken yorulur. Hava da çok sıcaktır. Bu bu sebzelerin gölgesinde biraz dinlenmek ister fakat kabul edilmez. Bkz. Guérinot (A), a.g.e., s. 622.

2. Hayvanlardan etlerinin yenilmeleri haram olanlar

Horoz, Melek Tâvûs'un «sancağı» horoz şeklinde olduğu için¹ veya arşdaki horoz öttüğü zaman yerdeki horozlar da örttüzünden, yani, yerdeki horozlar arşdaki horoza bağlı ve onun emrinde olduğundan dolayı² Yezîd'ler horoz yemezler. Arşdaki horozdan maksat hiç şüphesiz Melek Tâvûs'tur.

Balıkar, Balıkların Yunus Peygambere imân ettikleri için Yezîdiler Yunus Peygambere hürmetten, balıkları yemezler³. Bu konuda şöyle bir olay da anlatılır: Muâviye, oğlu Yezîd'in kendisini tahttan indirerek yerine sultan olmak istediğini duyunca, evden kovar. Yezîd, günün birinde ansızın eve döner. Babası onu tekrar evden kovar. Yezîd, Şam'da bir nehirden geçerken, nehir üzerine bir çadır kurmak ister. İşte bu sırada nehirden balıklar sudan başlarını dışarıya çıkarmak suretiyle çadıra kazık olurlar. Bundan dolayı Yezîdiler balıkları yemezler.

Geyik, Yezîdî peygamberlerden birinin keçisi olduğu için⁴ veya gözleri Şeyh Adî'nin gözlerine benzediği için⁵ Yezîdiler geyiz yemezler.

Tavşan, Şeyh Adî zamanında Şeyh Zengin dağa, ava çıkar. Avda bir tavşan görür ve onu vurmaya için kovalar. Tavşan kaçça kaçça Şeyh Adî'nin evine girer. Şeyh Zengin, Şeyh Adî'den bu Tavşanı ister. Fakat Şeyh Adî tavşanı vermek istemez. Bunun üzerine Şeyh Zengin tavşanı zorla almak isteyince Şeyh Adî bu olaya kızar ve tavşanı keserek önüne atar, «bu bana haram olsun» der. Bundan dolayı tavşan yemek Yezîdî milletine haram olur.

Koyun, Allah Melek Şeyh Sin'i koyun şekline sokarak cennete götürür. Orada yünü kestirerek meleklere elbise (hırka) yaptırır ve giydirir. Bundan dolayı din adamları beyaz, böyle bir elbise giyerler. Bu, dini bir elbisedir. Bu nedenle koyun eti yemek de yalnız din adamlarına haram olur.

3. Söylenmesi ve yapılması yasak ve haram olanlar

Yezîdilerde koyu mavi renkleri kullanmak veya giymek; oturarak

1) Mushaf-ı Reş âyet 24.

2) Kış. Abbâs el-Azzâvî, a.g.e., s. 61.

3) Mushaf-ı Reş. âyet 24.

4) Aynı yer.

5) Tercüme es-Süryâniyye..., s. 28.

elbise giymek, ayakta iŝemek haram olduğu gibi, ŝeytanların oturdukları yerler olduğu sanılarak helâya girmek ve hamamda yıkanmak da haramdır. Kelimelerden, Melek Tâvûs'un Adem tarafından hakaretle çağrılmış adı olduğundan şeytan kelimesi ile buna benzer kaytân (ip), ŝat (sel), şer (fenalık), mel'un (lânetli), la'ne (lânet) ve na'l (at nahı) gibi kelimelerdir¹. Ŗın ile başlayan kelimeler de Mushaf'ta anılmamış olmalarına rağmen geleneksel olarak haram kabul edilir. Bundan başka saratân yengeç, hitân (avlu), bostân (sebze bahçesi), bat (ördek), nat (sıçramak) vb. kelimeleri söylemek de haramdır.

Okumak, yazmak, traş olmak, bıyıklarını tamamıyla kesmek, başkasından alınmış tarak ve ustura kullanmak, yabanî hayvanları terbiye edip yetiştirmek, gulu-gulu diye ses çikaran kaplardan su içmek, kut-salaştırılmış ağaç ve ağaç topluluklarından odun kesmek veya odun almak da haramdır².

Sonuç :

Bu bölümde görüldüğu gibi Yezîdilerde inanç esasları, İslâmiyetten esinlenerek sistem son derece basite indirgenmiştir. Tanrının önce bir inci yaratarak 40 bin yıl bu inci içerisinde denizler üzerinde yüzmeyi, Tanrıyı cisimlendirmiştir.

Günlerin ve bu günlerin her birinde bir meleğin yaratılışı, sonra da ilk yaratılan Melek Ŗeytanın bütün bu meleklerin üzerine başkan yapılarak dünyanın yönetimini, kaza ve kaderi O'nun yönetimine bırakılması ile Tanrı yanında ikinci bir kudretli varlığın çıkışı; her ŝeyi sevk ve yönetimi altına alışı, Yezîdileri esasta var olan Allah inancından uzaklaştırmış, Ŗeytana aşırı saygıda bulunularak tapıldığından, halk arasında Yezîdilere «Abede-i İblîs» yani «Ŗeytana Tapanlar» adı verilmiştir. Bu da yetmiyormuş gibi Ŗeytana Melek Tâvûs, Emin Ceb-râil ve Azrâil gibi isimler vererek, heykelini (Sancak) yaparak, yezîdi köylerinde dolaştırılarak korku saçılıp adına para toplanılması, Yezîdilerin zihinlerinde bir istifham uyanmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı, eskiden olduğu gibi köyünden ayrılmıyan bir Yezîdi, bugün artık ayrılmakta, başka kasaba ve ŝehirlere yerleştirmekte, oranın örf ve âdetleri ile, hatta inançları ile yaşamaya kendini alıştırmaktadır. Böylece ibadethaneleri olmıyan Yezîdiler, ağızdan ağıza, nesilden nesile kendilerine öğretilen bu asılsız inanç sisteminden kurtulmak için çaba göstermektedirler.

1) Mushaf-ı Reş, âyet 24.

2) Menzel (Th), Kitâb el-Cilve ve Mushaf-ı Reş, IA, c. 6. s. 828.